

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ Лихова С.Я.
«___» _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правоохоронна діяльність»

Тема: «Розголошення таємниці усиновлення»

Виконавець: студент 2 курсу, групи ПР-202 Капітонов Владислав Вікторович

Керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу
Літвінова Ірина Теофанівна

Київ–2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет
Кафедра кримінального права і процесу
Освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Лихова С.Я.
«_____» _____ 2020 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Капітонова Владислава Вікторівна

1. Тема роботи «Розголошення таємниці усиновлення», затверджена наказом ректора від 24 вересня 2020 р. № 1771/ст.
2. Термін виконання та захисту роботи: з 05 жовтня 2020 р. по 13 грудня 2020 р.; з 21 грудня по 27 грудня 2020 року.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти, нормативно-правові акти міжнародного характеру, узагальнення судової практики.
4. Зміст пояснювальної записки: аналітичний огляд юридичних джерел з тематики кваліфікаційної роботи. Поглиблений розгляд проблем кримінальної відповідальності за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (стаття 168 КК України), розглядові елементів та ознак складів злочинів, нею передбачених, соціальної обумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння) та інших форм влаштування дітей-сиріт та виробленні на цій основі пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства, правильної кваліфікації вказаних злочинів.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 01.10.2020	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 05.10.2020	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 26.10.2020	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 30.10.2020	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 11.11.2020	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 20.11.2020	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 29.11.2020	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензії	до 05.12.2020	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 10.12.2020	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 05.10.2020 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу
Літвінова Ірина Феофанівна

_____ (підпис)

Завдання прийняв до виконання

_____ Капітонов Владислав Вікторович

(підпис)
РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Розголошення таємниці усиновлення»: 105 сторінок, 93 використаних джерел.

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, ТАЄМНИЦЯ
УСИНОВЛЕННЯ, КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА,
РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ.**

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері усиновлення (удочеріння) та інших форм влаштування дітей-сиріт.

Метою дослідження є поглиблений розгляд проблем кримінальної відповідальності за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (стаття 168 КК України), розглядові елементів та ознак складів злочинів, нею передбачених, соціальної обумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння) та інших форм влаштування дітей-сиріт та виробленні на цій основі пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства, правильної кваліфікації вказаних злочинів.

Саме тому в цій роботі використовуватись такі методи дослідження: діалектичний, системно-структурний, функціональний, догматичний, історично-правовий та порівняльно-правовий (компаративістський).

В кваліфікаційній роботі охарактеризовано соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння), доведено обґрунтованість та доцільність існування вказаної норм у КК України; досліджено родовий, видовий і безпосередній об'єкти досліджуваного злочину та розкритий взаємозв'язок між зазначеними об'єктами, об'єктивна сторона вказаних злочинів, механізм заподіяння суспільно небезпечної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, суб'єктивна сторона злочину, що передбачений статтею 168 КК України, зокрема вину, встановлено зміст її інтелектуального й вольового моментів та на основі отриманої інформації зроблено обґрунтовані пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення законодавства, що мають елементи новизни.

Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати у навчальному процесі та підготовці проектів нормативно-правових актів.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ФАКТОРИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ УСИНОВЛЕННЯ.....	11
1.1 Соціальні фактори	11
1.2 Нормативно-правові фактори.....	19
1.3 Кримінологічні фактори.....	23
РОЗДІЛ 2 ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ І ПРЕДМЕТ РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ.....	27
2.1 Об'єкт злочину: загальна характеристика.....	27
2.2 Родовий і видовий об'єкти розголошення таємниці усиновлення	31
2.3 Безпосередній об'єкт розголошення таємниці усиновлення	39
2.4. Таємниця усиновлення як предмет злочину.....	45
РОЗДІЛ 3 ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ	58
3.1 Поняття об'єктивної сторони злочину: загальна характеристика.....	58
3.2 Об'єктивна сторона розголошення таємниці усиновлення.....	63
РОЗДІЛ 4 СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА І СУБ'ЄКТ РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ.....	71
4.1. Поняття суб'єктивної сторони злочину: загальна характеристика.....	71
4.2. Вина, мотив, мета розголошення таємниці усиновлення	75
4.3. Поняття суб'єкта злочину: загальна характеристика.....	82
4.4. Ознаки спеціального суб'єкта розголошення таємниці усиновлення.....	86
РОЗДІЛ 5 КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ, ЩО ОБТЯЖУЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ.....	89

ВИСНОВКИ.....	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	98

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗУ – Закон України

КК України – Кримінальний кодекс України

ППВСУ – Постанова Пленуму Верховного Суду України

СК України – Сімейний кодекс України

ЦК України – Цивільний кодекс України

ЦПК України – Цивільно-процесуальний кодекс України

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема сирітства в нашій країні останніми роками набула значення національного масштабу і тому потребує уваги та відповідного реагування та вирішення з боку держави і суспільства.

Пріоритетним напрямком діяльності нашої держави щодо захисту прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування є розвиток сімейних форм влаштування, які дають можливість дитині отримати виховання у родині.

Україна постійно вдосконалює законодавство щодо захисту прав дітей, яке повною мірою відповідає вимогам міжнародного законодавства у сфері охорони дитинства. У статті 20 Конвенції про права дитини, яка ратифікована Постановою Верховної Ради № 789-12 від 27.02.1991 р. наголошено, що дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою. Захист прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування є важливим соціально-правовим напрямком діяльності держави та суспільства і означає проведення широкого кола економічних, соціальних і правових заходів, які мають важливе значення для захисту прав дітей.

Усиновлення є особливою формою виховання дітей-сиріт або дітей, батьки яких з тих чи інших причин не виконують (або не можуть виконувати) свої батьківські обов'язки, а для усиновлювачів це своєрідна форма реалізації природної потреби у материнстві й батьківстві, яке дозволяє їм зробити сімейне життя більш змістовним. Дослідження педагогів та психологів вказують на те, що серед всіх форм влаштування дітей-сиріт там дітей, позбавлених батьківського піклування, які знайшли своє законодавче закріплення у СК України, усиновлення заслуговує на першочергову увагу. Вчені вважають його найбільш ефективною та пріоритетною формою влаштування та виховання

дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, яка допомагає таким дітям набути сім'ю та реалізувати своє право на сімейне виховання.

Усиновлення, а також інші форми влаштування дітей-сиріт має характер широкомасштабної сфери діяльності, яка потребує не тільки урегулювання її нормами сімейного та інших регуляторних галузей законодавства, але й кримінально-правової охорони цих суспільних відносин, що і обумовлює актуальність теми дипломної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є поглиблений розгляд проблем кримінальної відповідальності за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (стаття 168 КК України), розглядові елементів та ознак складів злочинів, нею передбачених, соціальної обумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння) та інших форм влаштування дітей-сиріт та виробленні на цій основі пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства, правильної кваліфікації вказаних злочинів.

Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі завдання:

- виявити і охарактеризувати соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння), довести обґрунтованість та доцільність існування вказаної норм у КК України;
- дослідити родовий, видовий і безпосередній об'єкти досліджуваного злочину та розкрити взаємозв'язок між зазначеними об'єктами;
- проаналізувати предмет злочину розголошення таємниці усиновлення (удочеріння);
- розкрити об'єктивну сторону вказаних злочинів, механізм заподіяння суспільно небезпечної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони;
- охарактеризувати суб'єктивну сторону злочину, що передбачений статтею 168 КК України, зокрема вину, встановити зміст її інтелектуального й вольового моментів;
- проаналізувати загальні та спеціальні ознаки, що характеризують суб'єкта цього злочину;
- розглянути кваліфікуючі ознаки досліджуваного злочину;

– сформулювати і обґрунтувати пропозиції щодо правильної кваліфікації злочинів, передбачених статтею 168 КК України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері усиновлення (удочеріння) та інших форм влаштування дітей-сиріт.

Предмет дослідження є кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння): аналіз складу злочину.

Методи дослідження. У процесі теоретичного дослідження у роботі були застосовані наступні наукові методи: діалектичний, системно-структурний, функціональний, догматичний, історично-правовий та порівняльно-правовий (компаративістський). На основі діалектичний методу розглянуто правовий механізмів захисту суспільних відносин у сфері сімейних відносин, які знаходяться одночасно у взаємозв'язку й суперечності, а також як у статичному стані, так і в динамічних змінах. За допомогою системно-структурного і функціонального методів були досліджені багатопланові явища родового, видового й безпосереднього об'єкту злочину, передбачених статтею 168 КК України, а також ознак об'єктивної, суб'єктивної сторони та суб'єкта злочину під кутом зору з'ясування змісту й удосконалення норм чинного законодавства. Догматичний метод став у пригоді при дослідженні норм статті 168 КК України із застосуванням законів і правил формальної логіки. Історично-правовий був застосований при аналізі факторів, що обумовлюють кримінально-правову заборону та розвиток законодавства в галузі кримінально-правової охорони від протиправних посягань на суспільні відносини у сфері сімейних відносин. За допомогою порівняльно-правового (компаративістського) методу було проаналізовано чинне кримінальне законодавство, а також окремі норми чинного законодавства зарубіжних країн з положеннями КК України щодо кримінально-правової заборони розголошення таємниці усиновлення (удочеріння).

Теоретичне підґрунтя для виконання роботи склали наукові праці із кримінального права, загальної теорії держави і права, конституційного, кримінально-процесуального, цивільного, цивільно-процесуального, сімейного,

адміністративного та інших галузей права, а також філософії, соціології, психології та педагогіки неповнолітніх.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення, узагальнення й висновки можуть бути враховані: у науково-дослідницькій діяльності – як основа для подальшої теоретичної розробки проблем кримінальної відповідальності за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння); у навчальному процесі – при викладанні курсу Особливої частини кримінального права, підготовці наукових, навчальних і методичних видань, а також у науково-дослідницькій роботі студентів.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи – 105 сторінок. Кількість використаних джерел складає 93 найменування.

РОЗДІЛ 1

ФАКТОРИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ УСИНОВЛЕННЯ

1.1 Соціальні фактори

Усякий закон, як і кожна законодавча новела, завжди обумовлені певними соціальними потребами суспільства, котрі багато в чому визначають сутність, зміст й форми відповідних правових норм і інститутів, тієї або іншої галузі права або законодавства [31, с. 52]. Дослідженню причин і обставин (факторів), які зумовлюють прийняття, зміну або скасування закону про кримінальну відповідальність, його інститутів або ж окремих норм, завжди приділялася значна увага в роботах учених-криміналістів Гальперіна І. М., Дагеля П. С., Кузнецової Н. Ф., Злобіна Г. А., Келіної С. Г., Курляндського В. І. Фелова П. А., Фріса П. Л. та інших, які присвятили цій проблемі фундаментальні наукові дослідження. Причому, кримінальну правотворчість (прийняття нових законів про кримінальну відповідальність або «новелізація» чинного кримінального законодавства) вони завжди пов'язували з вирішенням тих або інших завдань у сфері кримінально-правової політики. На думку М. Д. Шаргородського, неможливо досліджувати юридичні норми у відриві від тих конкретних суспільних відносин, від тих політичних цілей і завдань, які ставив перед собою законодавець під час їх прийняття, а також від тієї конкретної суспільно-політичної обстановки, у якій ці норми видавалися й застосовуються [72, с.7]. Інакше кажучи, законодавчі новели завжди пов'язані з тими чи іншими напрямками правової (кримінально-правової) політики держави, обумовлені як економічними, так і соціально-політичними умовами (обставинами) життя суспільства.

Соціальні фактори обумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння) і криміналізації діянь за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння), на нашу думку, можуть бути умовно поділені на:

соціологічні, соціально-демографічні, соціально-психологічні і соціально-педагогічні фактори.

Соціологічні фактори соціальної обумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння). За визначенням соціологів, сім'я є важливим соціальним і правовим інститутом, унікальною спільністю, якнайкраще пристосованою до біопсихічних особливостей людини, саме в ній, за умови сприятливих стосунків, реалізуються її потреби. Дослідження сім'ї здійснюється у багатьох напрямках. Це закономірно, оскільки вона є складним соціальним явищем. Кожна сім'я є своєрідним осередком суспільства, мікросоціальною спільністю й у своїй сукупності створює вирішальну конструкцію етносу, народу, нації в силу винятково важливих виконуваних нею соціальних функцій. Ніяка інша суспільна структура не в змозі їх виконати [2, с. 52].

Інтерес до сім'ї як об'єкта соціально-філософського осмислення виник давно. Представник Афінської філософської школи Платон вважав сім'ю системою більш органічною, ніж держава [61, с. 129, 134]. Ф. Енгельс справедливо зазначив, що «сім'я» – «активне начало; вона ніколи не залишається незмінною, а переходить від нижчої форми до вищої, у міру того як розвивається суспільство від нижчого щабля до вищого» [20, с. 34]. У вітчизняній філософії ХХ століття сім'я розглядалася як система соціально-біологічних, господарсько-економічних, моральних і інших суспільних відносин, які виникають із приводу особливого виду людської діяльності – народження й виховання дітей, ведення спільного господарства.

Сім'я в соціологічному значенні більш широке поняття порівняно з її юридичним значенням [70, с. 31]. До останнього часу в соціології не згадувалося про усиновлення, а тим більше про інші форми прийняття дітей на виховання як підставу виникнення сім'ї. Лише останнім часом під впливом існуючої соціальної ситуації і змін у шлюбно-сімейному законодавстві деякі соціологи виділяють такий тип сімей, у яких подружжя не пов'язане кровним

спорідненням з дитиною [91, с. 20–21]. Слід зазначити, у вітчизняній і зарубіжній соціологічній літературі відсутня єдина типологія сім'ї.

Сім'я виконує безліч функцій, але жодна з них не може бути названа основною або домінуючою. Усі функції сім'ї між собою взаємозалежні й взаємопов'язані. Залежно від сфер життєдіяльності соціологи виділяють наступні основні функції сучасної сім'ї: репродуктивна, виховна, господарсько-побутова, економічна, первинного соціального контролю, духовного спілкування тощо. Учені-цивілісти визначають такі функції сім'ї: дітонародження, виховання дітей, господарсько-економічна й організація духовного життя сім'ї.

Дослідженням сім'ї займається також етика, демографія, педагогіка, етнографія, економіка та ін. В основі визначення поняття «сім'я» лежать особливості її вивчення тією або іншою наукою. Демографи вивчають і аналізують сім'ю як об'єкт демографічної політики, тому поклали в основу вчення про закономірності розвитку сім'ї як суспільного організму, через який вирішується питання про народжуваність [17, с. 41–45].

Слід зауважити однак, що одностайності серед учених дотепер немає щодо визначення поняття «сім'я» ні в законодавстві, ні в соціології, оскільки це явище комплексне й містить у собі економічну, біологічну, духовну, моральну, соціальну, економічну складові одночасно [81, с. 158].

Справді, визначити поняття «сім'я» є досить складним завданням. Існування різних понять сім'ї, які не суперечать одне одному, а лише відтіняють якісні її риси, і свідчить про складність такого суспільного явища як сім'я. Справедливо писав видатний педагог В. Сухомлинський: «Сім'я – це джерело, водами якого харчується ріка нашої держави», а Папа Римський Пій XI визнав, що сім'я більш священна, ніж держава [65, с. 11]. Варто визнати, що сім'я унікальне джерело моральних цінностей і людських почуттів, це складне соціокультурне явище, яке охоплює практично всі аспекти людської життєдіяльності. Вона є унікальним соціальним інститутом, основою духовного, економічного й соціального розвитку суспільства. За своєю

природою й призначенням сім'я виступає союзником суспільства у вирішенні його проблем, утвердженні моральних якостей і соціалізації дітей, розвитку культури й економіки.

Таким чином, суспільство й держава зацікавлена у сім'ї, яка зможе забезпечити сімейним вихованням дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; саме сім'я і сімейне виховання допоможе реалізувати таким дітям свій потенціал і дасть розвиток.

Соціально-демографічні фактори соціальної обумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння). В Україні охорона прав і законних інтересів людини є одним з основних напрямків діяльності держави. Особливу роль має захист прав дітей, котрі через свою фізичну й розумову незрілість потребують особливої турботи держави і суспільства. Негативні зміни в економіці призвели до кризи, яка негативно відбилася на традиційних сферах соціальної структури: роботі, сім'ї, освіті. В Україні існує досить гостра соціально-демографічна криза. Високий рівень смертності населення, скорочення середньої тривалості життя, що пов'язано з погіршенням стану здоров'я населення, ріст безробіття, постійна інфляція, у результаті якої до 30% населення перебувають за межею бідності, подальша урбанізація населення (десятки тисяч молодих людей залишають села), невирішені проблеми з одержанням або придбанням житла, низький рівень медичного обслуговування – зазначені життєво важливі проблеми впливають на сім'ю.

Зазначені вище соціальні процеси соціально-демографічного характеру призводять, зокрема, до зниження обсягу виробництва, безробіття, що у свою чергу веде до різкого зниження життєвого рівня сім'ї, і відповідно, до подальшого погіршення демографічної ситуації [40, с. 18]. Саме проблеми соціально-економічного, демографічного й медичного характеру спричиняють значну кількість негативних явищ в українському суспільстві, наприклад «біологічне» або «соціальне» сирітство [18, с. 92]. «Соціальне» сирітство – це особлива соціально-демографічна категорія дітей, які внаслідок соціальних,

економічних і морально-психологічних причин стали сиротами маючи живих батьків.

Дитина може залишитися без батьків і в результаті трагічних обставин: їх смерті, невідомого зникнення обох батьків, які призводять у цьому випадку до «біологічного» сирітства [18, с. 91]. У разі настання «біологічного» або «соціального» сирітства дитина втрачає конституційне право на сімейне виховання.

Сім'я є основою духовного, економічного й соціального функціонування й розвитку суспільства. Від її фізичного й духовного здоров'я залежить стабільність держави. Сьогодні, як ніколи, у суспільстві усвідомлюється соціальна цінність сім'ї, її вирішальна роль у вихованні, формуванні й розвитку дитини як особистості [82, с. 7–8]. Саме сімейне виховання має значення для психосоціального розвитку й становлення особистості дитини. Сім'я не існує сама по собі. Вона пов'язана всіма своїми гранями з навколишньою дійсністю.

Щоб допомогти сім'ї виконувати свої функції, важливо мати підтримку з боку держави. Держава приділяє велику увагу зміцненню правових засад сім'ї. От чому усиновлення є важливою формою виховання дітей-сиріт або дітей, батьки яких з тих чи інших причин не виконують (або не можуть виконувати) свої батьківські обов'язки.

Соціально-психологічні фактори соціальної обумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння) характеризуються тим, що завдяки усиновленню діти отримують сім'ю. Розглядаючи роль сім'ї в житті дитини, необхідно відзначити не тільки її соціальну, але й психологічну функцію, тому що саме в родині формуються всі ті якості, які мають цінність для громадянського суспільства. Отже, сім'я (батьки – мама й тато) має основне значення для майбутнього життя дитини. Дослідження показали, що розлука з матір'ю або батьком і відсутність особи, яка їх заміняє, в перші роки життя приводять до емоційної недорозвиненості дитини. Коли в малюка є сім'я, вона вчиться в батьків мислити, говорити, розуміти й контролювати свою поведінку, як ставитися до родичів, знайомих, суспільства, своїх обов'язків. Сім'я створює

конкретні умови для фізичного, психічного й соціального розвитку дитини, підготовлює дитину до майбутнього самотійного життя в суспільстві, передає дитині духовні цінності, прищеплює їй моральні норми, зразки поведінки, традиції, культуру суспільства. Дитина одержує підготовку до наступних соціальних ролей: жінки або чоловіки, дружини або чоловіка, матері або батька. Моральний клімат у родині в сукупності з іншими факторами визначають основи фізичного й морального розвитку дитини. Саме в сім'ї формується соціальна психологічна й моральна основа особистості.

У житті кожної людини мати й батько відіграють значну і відповідальну роль. Вони дають дитині перші зразки поведінки, з їхньою допомогою вона пізнає навколишній світ. Ця тенденція усе більш підсилюється завдяки позитивним емоційним зв'язкам дитини з батьками і її прагненню бути схожою на матір і батька. Основний вплив на розвиток особистості людини має сім'я – батьки й родичі. Особливо це помітно в маленьких дітей, які живуть поза родиною – у дитячих будинках і інших установах подібного типу. Розвиток особистості цих дітей нерідко протікає інакше, чим у дітей, які виховуються в сім'ї. Розумовий і соціальний розвиток часом у них запізнюється, а емоційний – загальмовується. Те ж саме може відбуватися й з дорослою людиною, тому що брак постійних особистих контактів є суттю соціальної ізоляції, тобто самотності. На думку багатьох соціологів і психіатрів, відсутність сім'ї у дитини, яка забезпечила б її виховання й формування як особистості, спричиняє її самотність, що приводить до обмеження суспільних контактів, самообмеження в спілкуванні та служить причиною серйозних особистісних порушень.

У житті й діяльності суспільства сім'я відіграє колосальну роль. Функції сім'ї можна розглядати як з позиції реалізації цілей суспільства, так і з позицій виконання своїх обов'язків стосовно суспільства. Сім'я як мікроструктура задовольняє соціальні потреби суспільства й виконує важливі функції. Сім'я вводить у суспільство нових членів, передаючи їм мову, вдачу і звичаї, основні зразки (форми й види) поведінки, обов'язкові у даному суспільстві, вводить

людину у світ духовних цінностей суспільства. Сім'я контролює поведінку своїх членів. Сім'я забезпечує своїм членам збереження почуття стабільності, безпеки, емоційної рівноваги. Одна з найголовніших функцій сім'ї полягає в створенні умов для розвитку особистості. Сім'я сприяє психічній рівновазі, гарному настрою, задовольняє різні потреби людини. Від її благополуччя, стабільності залежить соціальний прогрес суспільства, народжуваність населення. Тому всебічний захист сім'ї – одне з найважливіших завдань держави.

У зв'язку з тим, що діти в силу свого віку й рівня розвитку є найменш захищеними від соціальних потрясінь і впливу багатьох негативних, у тому числі криміногенних чинників, насамперед на сім'ю покладена відповідальна функція щодо виховання дітей. Саме в родині виховуються такі якості, як працьовитість, чесність, доброта, чуйність, надійність, відповідальність, взаємопідтримка, прагнення до одержання добрих знань у школі, отримання спеціальної або вищої освіти. Ці якості найбільш затребувані постіндустріальним, інформаційним суспільством [81, с. 161].

На сім'ю покладається основний захист прав дитини. У процесі сімейного спілкування передається життєвий досвід старших поколінь, формується культура почуттів і поведінки. Можна із упевненістю сказати, що після фізичного народження малюка відбувається соціальне його народження в родині. Наявність у дитини сім'ї й належне сімейне виховання допомагає знизити гостроту багатьох соціальних проблем суспільства: алкоголізм, наркоманію, проституцію, учинення неповнолітніми злочинів та ін. [44, с. 108]. Сім'я містить у собі величезний потенціал інтеграції суспільства. З допомогою сім'ї держава може вирішувати найважливіші соціально-політичні й економічні проблеми, розв'язати національну демографічну проблему.

Таким чином, соціально-психологічний фактор соціальної обумовленості полягає у тому, що сім'я і сімейне виховання дітей, позбавлених батьківської опіки й піклування, впливає на збереження духовного потенціалу, збереження

генофонду, української ментальності, стабілізацію соціального і політичного життя в державі.

Соціально-педагогічні фактори соціальної обумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння). Інститут усиновлення покликаний забезпечити нормальне сімейне життя й виховання дітям, які не мають батьків або позбавлені батьківського піклування (ч. 2 ст. 207 СК України). Усиновлення є кращим видом сімейного виховання дітей у порівнянні з патронатом, опікою, піклуванням, оскільки діти опиняються в умовах найбільш близьких до тих, які складаються в сім'ї, заснованій на спорідненні. Принцип пріоритету сімейного виховання закріплено у Конституції України (ст. 51), СК України (ч. 3 ст. 5), Конвенції про права дитини (ст. 16, 27), інших нормативних актах.

Усиновлення є важливою формою виховання сиріт або дітей, батьки яких з тих або інших причин не піклуються про них. Як вже зазначалося, усиновлення відповідає інтересам усиновлених дітей, бо вони набувають повноцінну сім'ю, і інтересам усиновлювачів, оскільки це дозволяє задовольнити почуття материнства й батьківства.

Кожна дитина має право жити і виховуватися в родині, тому й пріоритет сімейного виховання повинен бути втілений у житті наскільки це можливо. Говорячи про сімейне виховання, слід наголосити на безперервності, тривалості, різнобічності. У цьому з сім'єю не може зрівнятися ніякий інший виховний суспільний інститут. Виховання – загальна й вічна категорія суспільного життя, воно існує із часу виникнення людського суспільства, і буде існувати постійно, це об'єктивний соціальний процес. У педагогічній літературі виховання розуміється як підготовка підростаючого покоління до життя, передача йому досвіду, набутого людьми. Сім'я – початкова школа, у якій діти вчаться пізнавати життя, формують свої погляди й вольові якості, виробляють ставлення до людей. Багато вчених (педагоги, юристи, психологи) відзначають пряму залежність, що існує між сім'єю, батьками, їх ставленням до виховної

функції та моральним обличчям і поведінкою дітей. Виховання дітей у родині – необхідна умова їх гармонічного розвитку.

У теорії сімейного права розроблено багато визначень поняття усиновлення, але всі вони між собою не відрізняються суттєво [38, с. 301]. Яким би досконалыми не було визначення, суть його залишається незмінною. Усиновлення завжди означає прийняття в сім'ю чужих дітей на правах «своїх», «рідних» дітей. Воно завжди буде однією з пріоритетних форм улаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки з його допомогою у цих дітей складаються нормальні умови життя, у них з'являється сім'я. Очевидно, що людство не знайшло жодної форми догляду й виховання дітей, яка б могла замінити батьківську турботу й сімейне виховання.

Захист сім'ї Конституцією свідчить про визнання з боку держави цінності сім'ї, її ролі в суспільному розвитку, формуванні окремої особистості, розумінні, що саме вона є основою матеріальної й психологічної підтримки людини, нормального розвитку дітей. [47, с. 100].

Таким чином, соціально-педагогічний фактор соціальної обумовленості знаходить своє вираження в тому, що сьогодні як ніколи, у суспільстві усвідомлюється соціальна цінність сім'ї, її вирішальна роль у вихованні, формуванні та розвитку дитини як особистості. Саме сімейне виховання має значення для психосоціального розвитку й становлення людини.

1.2 Нормативно-правові фактори

Суспільство й держава має підвищений інтерес до всебічної реалізації прав неповнолітніх, особливо до проблем дитинства й сирітства, і ці проблеми вимагають позачергового розв'язання з боку держави. Вирішення питань правового захисту дітей, охорона їх прав – це складний і комплексний інститут, що входить у єдину систему міжнародного захисту прав і свобод людини й громадянина [5, с. 23]. Сирітство – важка соціальна проблема нашої країни, що, на жаль, має тенденцію до поглиблення. Відсутність у дитини сім'ї свідчить про те, що порушене її право на сімейне виховання, яке закріплене в статті 20

Конвенції про права дитини, згідно з якою дитина, тимчасово або постійно позбавлена батьківського оточення, має право на особливий захист і допомогу держави [11, с. 10]. Стаття 24 Закону України «Про охорону дитинства» також закріпила положення, що усиновлення проводиться з урахуванням інтересів дитини, визнаючи, що дитині для повного й гармонічного розвитку її особистості необхідно жити в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові й розуміння [60].

Набути сім'ю й реалізувати право на сімейне виховання дітям-сиротам, або дітям, позбавленим батьківського піклування, можливо лише шляхом їхнього усиновлення. Усиновлення є одним з найдавніших і традиційних інститутів сімейного права. Цей інститут завжди відображав вплив держави на сімейні відносини. Після Жовтневої революції 1917 року радянська держава взяла на себе обов'язок щодо утримання й виховання дітей, які залишилися без батьків, і проголосила принцип громадського виховання дітей. Ця ідеологія знайшла відбиття в законодавстві нової радянської держави. У 20-х і 30-х роках ХХ ст. усиновлення використовувалося й трактувалося як форма боротьби з дитячою безпритульністю, форма влаштування дітей, що залишилися без батьків. У цей час призначення усиновлення змінилося: шляхом усиновлення забезпечуються інтереси неповнолітніх дітей, для них створюються умови сімейного виховання. В Україні інститут усиновлення уперше знайшов закріплення в Кодексі законів про сім'ю, шлюб, опіку й акти громадянського стану, прийнятому в липні 1919 року, який містив дві статті про усиновлення, але в Україні почалися воєнні дії і цей Кодекс фактично не набрав чинності [74, с. 110].

У 1926 р. прийнятий новий Кодекс законів про сім'ю, опіку й шлюб і акти громадянського стану УРСР, у якому інститут усиновлення було відновлено.

Під час Великої Вітчизняної війни тисячі дітей втратили батьків, згубили зв'язок з родиною. 8 вересня 1943 року Президією Верховної Ради СРСР був прийнятий Указ «Про усиновлення». Усиновленому можна було взяти прізвище, по батькові усиновителя, записати його як батька. Тим самим

полегшувалося встановлення осиротілої дитини в прийомну сім'ю. У часи СРСР випадки усиновлення українських дітей іноземцями були поодинокими. Зверталися із проханням про усиновлення дитини, як правило, працюючі у Союзі іноземні дипломати та журналісти, у яких не було дітей [22].

В основу організаційно-правового механізму усиновлення в Україні закладені принципи, які відповідають міжнародним вимогам і закріплені в наступних нормативних актах: Конвенції про права дитини, Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародних пактах «Про громадянські і політичні права», «Про економічні, соціальні і культурні права» 1966 р., Європейській конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р., Декларації прав дитини 1959 р., та багатьох інших, а також знайшли своє втілення в статтях 51 та 52 Конституції України. У зазначених нормативних актах сформульовані положення, спрямовані також на забезпечення й захист прав і інтересів дітей та інтересів сім'ї.

Захист сім'ї державою – важливий соціально-правовий інститут, який впливає на стабільність та міцність сімейних відносин і включає проведення широкого кола економічних, соціальних і правових заходів. Сім'я охороняється державою як основний і природний осередок суспільства, котрий має важливе значення для людини й суспільства в цілому [28, с. 260]. Наприклад, у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (ст. 10, 23, 24) наголошено, що сім'я є природним і основним осередком суспільства, і їй має надаватися по можливості якнайширша охорона і допомога, особливо при її утворенні та поки на її відповідальності лежить турбота про несамотійних дітей та їх виховання, сім'я має право на захист з боку держави [42].

15 лютого 2011 р. Верховна Рада України ратифікувала Європейську конвенцію про усиновлення дітей (переглянута), яка була підписана 28 квітня 2009 р. [19]. Ця Конвенція містить оновлені принципи міждержавного усиновлення з урахуванням найвищих інтересів дитини. Так, Конвенція передбачає порядок обміну інформацією між державами-учасниками з метою попередньої перевірки дитини або майбутніх усиновителів, виявлення причин і

бажання усиновлення дитини, її стану здоров'я, соціального оточення тощо. Із цією метою держава призначає національний орган, якому направляють відповідні запити. Конвенція містить положення щодо доцільності надання всиновленій дитині громадянства тієї країни, громадянами якої є усиновителі, визначено порядок анулювання усиновлення. У положеннях Конвенції допускається встановлення для держави випробного терміну, що передує усиновленню, визначені принципи доступу до інформації й розкриття даних про усиновлення і усиновлювачів та кровних батьків дитини. Наприклад, стаття 22 Європейської конвенції про усиновлення дітей (2008 р.) указує, що якщо буде потреба, за бажанням усиновлювачів можливе збереження таємниці усиновлення. Аналогічні положення викладені й у статті 31 Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення (1993 р.), згідно з якою Конвенція забезпечує можливість громадянам збереження таємниці усиновлення [27].

Основними нормативними актами з питань усиновлення в Україні є: Конституція України, СК України, ЦК України, ЦПК України, ЗУ «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», також Постанова КМУ «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» № 905 від 08.10.2008 р., Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді й спорту № 4580 від 18.11.2008 р. «Про єдину електронну систему обліку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились у важких життєвих обставинах і осіб, які бажають взяти їх на виховання», ППВСУ № 3 від 30.03.2007 р. «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав», Конвенція про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення, Указ Президента від 11.07.2005 р. № 1086/2005 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» та інші нормативно-правові акти України з питань захисту прав дитини, усиновлення.

Усе це свідчить про те, що наша держава впевнено взяла курс на європейську інтеграцію і визначила серед своїх пріоритетів реалізацію програми сімейної політики, а також захист прав дітей. Викладене уможливорює висновок про наявність достатніх нормативних факторів, які лежать в основі питання кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння в сфері усиновлення і разом з іншими факторами обумовлюють необхідність криміналізації – тобто визнання злочинними і караними розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) і незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння).

1.3 Кримінологічні фактори

До кримінологічних факторів, на яких ґрунтується питання криміналізації розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) слід визнати суспільну небезпеку цих діянь, їх відносну поширеність, а також тяжкість шкоди, яку заподіюють або можуть заподіяти зазначені діяння [46].

Суспільна небезпечність як об'єктивний прояв соціальної сутності злочину, як відомо, визначається багатьма обставинами в їх сукупності, зокрема: 1) соціальною цінністю тих відносин, яким заподіюється шкода або існує реальна загроза заподіяння шкоди; 2) характером і тяжкістю заподіяної шкоди; 3) способом злочинного діяння; 4) формою вини, мотивами й цілями діяння й іншими ознаками. Сукупність цих ознак завжди є визначальними факторами, що свідчать про підвищену суспільну небезпеку діяння і необхідність визнання його злочинним і караним. Суспільна небезпечність розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) визначається насамперед тим, що вона посягає на досить важливу для суспільства сферу усиновлення дітей-сиріт, і дітей, позбавлених батьківського піклування. Тут страждають у першу чергу інтереси дітей, яким може бути заподіяна гостра психологічна травма, що спричиняє часом психічне захворювання або навіть суїцид. Порушуються при цьому й моральні засади суспільства, що несе не тільки юридичну, але й моральну відповідальність за долю дітей-сиріт.

Суспільна небезпечність розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)

полягає насамперед у тому, що зазначені дії можуть нанести сильну психологічну травму дитині і її усиновлювачам, підірвати основи сім'ї, спричинити байдужість до батьків, оточуючих і самої себе, спричинити родинні конфлікти, почуття відчуженості підлітка, бродяжництво, розрив сімейних стосунків і навіть суїцид [92, с. 15]. Відомі дані, наприклад, що в 2009 р. зафіксовано 27 випадків скасування національних усиновлень. Практично у всіх випадках причиною скасування таких усиновлень, як виявилось, був факт розкриття дитині таємниці її усиновлення, у результаті чого дитина починала відчувати себе чужою у сім'ї усиновителів, саме відчувати, а не бути чужою насправді. Надалі розкриття таємниці усиновлення (удочеріння) значно ускладнювало процес виховання дитини, і спричиняло неможливість виховання її усиновлювачами. Крім цього, при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) психічному здоров'ю неповнолітнього може бути заподіяна шкода: породити почуття неповноцінності, що може призвести до психічної травми, навіть психічного захворювання. Адже діти у силу психофізичних особливостей і соціального статусу вимагають спеціальної турботи про них.

Повідомлення, що дитина не рідна, може викликати психічну травму або нервові розлади, у результаті якої може настати: апатія, депресія, почуття агресії, байдужості й розпачу. Апатія – психічний стан людини, яка супроводжується індиферентністю, байдужістю, відсутністю інтересу до подій і явищ [50, с. 375]. Агресія – емоційний стан, який характеризується імпульсивною активністю поведінки, може супроводжуватися афективними переживаннями: гнівом, злістю, бажанням заподіяти фізичну або моральну травму іншій людині [50, с. 374]. В агресивному стані особа може повністю втратити самоконтроль. У такому стані неповнолітні часто вчиняють проступки й навіть злочини. Байдужість – психічний стан, що характеризується зниженням або повною втратою інтересу до інших людей, до навколишнього світу, однією з його причин є психічна травма [50, с. 375]. Розпач – психічний стан безперспективності, втрата віри людини у свої можливості, неможливість

позитивних надій у майбутньому [50, с. 376]. Депресія – почуття песимізму, зникнення духовних сил. Виникає в результаті реакції на складні життєві ситуації, втрату життєвої перспективи, розчарування в чому-небудь [50, с. 378]. Стрес – емоційний стан організму, у результаті якого в людини погіршується пам'ять, мислення, сприйняття навколишньої дійсності, порушується координація рухів, неадекватність емоційних реакцій, дезорганізація й припинення всієї її діяльності [50, с. 405]. Ці негативні наслідки в сфері психіки дитини можуть призвести до тяжких, навіть катастрофічних наслідків, у разі, якщо зазначені явища є стабільними й незворотними до нормального стану, дитина втрачає свій психологічний статус як особистість.

Суспільна небезпечність і тяжкість наслідків є необхідними й достатніми для існування кримінально-правової заборони зазначених діянь, тобто визнання діянь щодо розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) злочинними і караними. От чому обґрунтованими слід визнати новели 1970 р. і 1998 р., внаслідок яких КК України 1960 р. було доповнено статтями 115¹ КК і 115² КК, що встановлювали кримінальну відповідальність за зазначені злочини. Приблизно в це ж час була встановлена кримінальна відповідальність за аналогічні діяння й у кримінальному законодавстві колишніх республік, що входили у СРСР, наприклад, Молдавської РСР (ст. 112¹), Латвійської РСР (ст. 120¹) і Литовської РСР (ст. 217¹). У КК Естонської РСР статтею 167 встановлювалась відповідальність за «Розголошення відомостей, що не підлягають оприлюдненню», тобто таких відомостей, які не становили державну таємницю. Зміст цієї статті передбачає, що відповідальність наступала саме за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння).

КК України 2001 р. фактично відтворив у статті 168 кримінально-правову заборону щодо таких діянь. Обґрунтованість даного рішення законодавця підтверджується й порівняльно-правовим аналізом кримінального законодавства зарубіжних держав.

Слід указати на те, що деякі КК установлюють кримінальну відповідальність за «Злочинні діяння проти таємниці», а деякі за

«Розголошення секретів». Наприклад, КК Аргентини в ст. 157/2 КК «Розголошення секретів» передбачає відповідальність особи за видачу персональних відомостей, таємниці, яку та повинна зберігати відповідно до приписів закону [85].

Кримінальну відповідальність за розголошення таємниці містять КК: Іспанії (ст. 197-205) Книга 2 розділ X, § 144 Норвегії, Італії глава III розділ 12 книга 2, ст. 198 КК Книга 2 Розділ 2, розділ 5 Туреччини, ч. 2 гл. 14 ст. 134 Японії, ст. 272 книга 2 розділ XVII Голландії – дослідження цих норм доводить, що відповідальність настає саме за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння).

Як бачимо, у багатьох зарубіжних країнах законодавець установлює відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння). Це є додатковим аргументом обґрунтованості установлення кримінальної відповідальності за такі дії в КК України 2001 р.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ І ПРЕДМЕТ РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ

2.1 Об'єкт злочину: загальна характеристика

Аналіз соціальної обумовленості кримінально-правової охорони усиновлення, з'ясування факторів, що виступають як підстави криміналізації розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) є лише першим етапом дослідження проблем кримінальної відповідальності за зазначені діяння. Для встановлення юридичних ознак цих злочинів треба провести аналіз складів злочину цих суспільно небезпечних діянь.

Склад злочину, як відомо, виступає юридичною умовою підстави кримінальної відповідальності і являє собою систему об'єктивних і суб'єктивних ознак, що в сукупності визначають суспільно небезпечне діяння як злочин [52; 56]. Ці ознаки можуть бути зведені за їх схожістю і однорідністю в одиниці більшого масштабу, які в літературі отримали назву елементи складу злочину. До них відносять об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єктивну сторону і суб'єкт злочину. Логіко-юридичний зміст і структура злочину виступають як модель (кліше, еталон) дослідження кожного із складів злочинів. Вважаємо, що за рисами схожості складів злочинів розголошення таємниці усиновлення

(удочеріння) та незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) у них тотожна сфера суспільних відносин, на які посягають вказані суспільно небезпечні діяння – а priori – влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – їх необхідно досліджувати в межах однієї наукової роботи за схемою складу злочину. У структурі складу злочину об'єкт є першим і визначальним елементом.

Він є одним з найбільш важливих показників суспільної небезпечності злочину і виступає її якісною характеристикою [26, с. 89–102]. Об'єкт злочину визначає як соціальну, так і юридичну сутність об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину, дозволяє встановити межі дії кримінально-правової норми, відмежовувати злочинні діяння від незлочинних, розмежувати суміжні злочини, правильно кваліфікувати суспільно небезпечні діяння [76, с. 115]. Об'єкт злочину дозволяє правильно розв'язати низку інших досить важливих теоретичних і практичних питань: установити особливості конструкції складу злочину, обсяг і зміст об'єктивної й суб'єктивної сторони злочину, він має також велике значення для вирішення питань призначення покарання [89, с. 184]. Ось чому аналіз об'єкта розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) і незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) дозволяє розв'язати більшість досить складних питань теми дослідження.

У теорії кримінального права вироблені основи класифікації об'єктів злочину. Найбільш визнаною в науці кримінального права є класифікація об'єктів злочину за двома критеріями: 1) «по вертикалі» – залежно від ступеня узагальнення суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом і виступають об'єктами різних злочинів. Згідно з цією класифікацією виділяють загальний, родовий (а також видовий) і безпосередній об'єкти; 2) «по горизонталі» – залежно від важливості суспільних відносин, на які посягає конкретний злочин, тобто безпосереднього об'єкта. За цією класифікацією, безпосередній об'єкт підрозділяється на основний і додатковий, а останній, у свою чергу, – на обов'язковий і факультативний [75].

Під загальним об'єктом розуміється сукупність усіх суспільних відносин, які поставлені під охорону законом про кримінальну відповідальність. Отже, загальним об'єктом злочину відповідно до статті 1 КК України (у тому числі й передбачених статтею 168 КК України), виступає комплекс найбільш важливих з погляду їх значимості суспільних відносин, які перебувають під охороною кримінального закону (життя й здоров'я людини, права і свободи людини й громадянина, власність, громадський порядок, суспільна безпека, конституційний устрій України, мир і безпека людства). Таким чином, загальний об'єкт фактично охоплює всі сфери життя суспільства, що проявляється в суспільних відносинах, які мають високий ступінь цінності й заподіяння шкоди яким завжди становить небезпеку для суспільства, держави, осіб фізичних і юридичних. Визначення загального об'єкта має істотне значення, тому що «не можна шукати спеціальний об'єкт, властивий окремій групі злочинів, не опираючись при цьому на правильне розуміння загального об'єкта злочинів» [66, с. 62].

Родовий об'єкт – це певне коло тотожних або однорідних суспільних відносин за своєю соціальною або економічною сутністю, які охороняються у силу цього єдиним комплексом кримінально-правових норм. Родовий об'єкт являє собою менш високий (усереднений) рівень узагальнення суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом. Як впливає зі сформульованого поняття, групування суспільних відносин здійснюється не довільно, а на підставі об'єктивно існуючих рис подібності і збігу, які й обумовлюють їх єдність та однорідність. Видовий (підгруповий) об'єкт має місце тоді, коли усередині великої групи однорідних суспільних відносин (родового об'єкта), охоронюваних єдиним комплексом кримінально-правових норм КК і передбачених в одній главі КК, можуть бути виділені (більш вузькі за обсягом) групи відносин, які відображають той самий інтерес учасників цих відносин або ж виражають деякі тісно взаємозалежні інтереси одних і тих же суб'єктів [89, с. 203–204].

Є. А. Фролов указував, що триланкову класифікацію об'єктів не можна визнати універсальною, тому що в одних випадках можна виділити тільки два об'єкти посягання, а в інших – чотири [89, с. 199]. Тому ним була запропонована чотириланкова класифікація об'єкта злочину. Крім трьох зазначених вище об'єктів злочину, автор виділяє видовий (груповий) об'єкт злочину.

Обґрунтованим у зв'язку із цим є твердження В. Я. Тація про те, що виділення в межах єдиного родового об'єкта групи нерозривно пов'язаних між собою суспільних відносин і побудова на цій підставі підродового (видового) об'єкта злочинів не суперечить загальноприйнятій тричленній класифікації, вона існує тільки поряд з нею, з метою з'ясування груп суспільних відносин, котрі входять у родовий об'єкт [76, с. 88]. Він вважає, що рекомендації Є. А. Фролова мають практичне значення і можуть бути використані при побудові системи тієї або іншої групи злочинів. Підтримують цю позицію й інші вчені. Так, Н. Ф. Кузнецова переконана, що «методологією класифікації об'єктів на загальний, родовий, видовий і безпосередній служать діалектичний закон співвідношення загального, особливого й одиничного (окремого), а також метод системного структурування цілих систем на підсистеми й елементи» [35]. М. Й. Коржанський також виділяв чотири ступені класифікації об'єктів «по вертикалі»: загальний об'єкт (уся сукупність суспільних відносин); родовий об'єкт (окрема група однорідних суспільних відносин, які становлять одну сферу життя); видовий об'єкт (суспільні відносини одного виду) і безпосередній об'єкт (конкретні суспільні відносини) [29, с. 74].

Останнім часом при розробці проблем об'єктів окремих видів злочинів ряд авторів також підтримували концепцію чотириланкової класифікації об'єкта, при цьому спеціально виділяють видовий об'єкт, який, на їх думку, виступає критерієм класифікації відповідних і відносно великих груп злочинів, що посягають на той самий родовий об'єкт .

Безпосередній об'єкт являє собою ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцями під охорону відповідної статті Особливої частини

КК, і якому безпосередньо заподіюється істотна шкода або ж існує загроза заподіяння такої шкоди даним конкретним злочином [33, с. 105–106].

Необхідність класифікації «по вертикалі» виникає тоді, коли один і той же злочин одночасно завдає шкоди кільком суспільним відносинам. Основний безпосередній об'єкт завжди входить до складу родового об'єкта. Ним є ті суспільні відносини, які насамперед, і головним чином, прагнучи поставити під охорону законодавець шляхом прийняття кримінального закону й на які в першу чергу посягає даний злочин. Звідси випливає, що основний безпосередній об'єкт відображає основний зміст того або іншого злочину, його сутність і антисоціальну спрямованість. Він більшою мірою, чим інші об'єкти, визначає ступінь суспільної небезпечності скоєного злочину і тяжкість наслідків, що настали, або могли настати [33, с. 108].

Під додатковим безпосереднім об'єктом необхідно розуміти такі суспільні відносини, які, заслуговуючи самостійної кримінально-правової охорони, захищаються кримінальним законом у зв'язку з охороною основного об'єкта, тому що їм заподіюється шкода або ж вони ставляться в небезпеку заподіяння шкоди при посяганні на основний безпосередній об'єкт як би «мимохідь» у зв'язку із посяганням на даний об'єкт. Додатковий об'єкт може бути підрозділений на обов'язковий (якому завжди завдається шкода при посяганні на основний об'єкт) і факультативний (при скоєнні злочину може існувати поряд з основним, а може – не існувати) [76, с. 85]. Основний і додатковий об'єкти мають важливе значення для визначення соціальної сутності вчиненого злочину, встановлення тяжкості наслідків, що настали чи могли настати, юридичної конструкції злочинів, ступеня суспільної небезпечності посягання й ін. [76, с. 100–102].

Аналіз родового, видового й безпосередніх об'єктів злочину, передбаченого статтею 168 КК України, дозволить встановити сутність цього злочину, його відмінність від суміжних злочинів, з'ясувати об'єктивні й суб'єктивні ознаки, розробити правила кваліфікації даного злочину, а також відмежувати від суміжних злочинів.

2.2 Родовий і видовий об'єкти розголошення таємниці усиновлення

Під родовим (груповим) об'єктом прийнято розуміти об'єкт, яким охоплюється певне коло суспільних відносин, однорідних або тотожних за своєю соціальною сутністю і які внаслідок цього охороняються єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм [89, с. 85, 105]. Таким чином, родовий об'єкт являє собою менш високий (усереднений) порівняно з загальним об'єктом рівень узагальнення охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, становить його частину й співвідноситься з ним як частина із цілим. Групувати суспільні відносини слід не довільно, а на підставі об'єктивно існуючих критеріїв, які обумовлюють їх однорідність або тотожність. Слід також зазначити, що родовий об'єкт: а) дозволяє класифікувати за певними групами злочини й кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за їх вчинення; б) забезпечує з'ясування характеру суспільної небезпечності злочинних діянь; в) лежить в основі систематизації Особливої частини КК, яка являє собою всю сукупність кримінально-правових норм і закріплених у них складів злочинів і дає можливість розташувати весь законодавчий і нормативний матеріал кримінального права в певній системі, підпорядкованій єдиному об'єктивному критерію [89, с. 203].

КК 1960 р. новелами 1970 р. і 1998 р. було доповнено статтями 115¹ і 115,² де вперше встановлювалася відповідальність за розголошення таємниці усиновлення і незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння). Ці норми були розміщені законодавцем у розділі III «Злочини проти життя, здоров'я, свободи й гідності особи». Із цього випливає, що за КК 1960 р. родовим об'єктом розголошення таємниці усиновлення й незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) визнавалися суспільні відносини, що забезпечують нормальний розвиток і охорону життя, здоров'я, свободи і гідності особи [83, с. 150]. Родовим об'єктом розголошення таємниці усиновлення є суспільні відносини,

що забезпечують охорону життя й здоров'я, свободи й гідності особи, називали і більшість учених. Таке трактування родового об'єкта злочинів, передбачених розділом III Особливої частини КК 1960 р., пояснювалося конкретно-історичними, політичними й соціально-економічними умовами життя суспільства, а також рівнем розвитку науки кримінального права про об'єкт розглянутих злочинів.

На відміну від цього, Кримінальний кодекс України 2001 р. установив кримінальну відповідальність за ці ж злочини у статтях 168 і 169 розділу V Особливої частини «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина». Тому за чинним КК України родовим об'єктом розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) і незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) слід визнавати суспільні відносини, що забезпечують захист і реалізацію конституційних прав і свобод людини й громадянина. Очевидно, що таке законодавче рішення про родовий об'єкт аналізованих суспільно небезпечних посягань суттєво відрізняється від попереднього. Відтак проблема родового об'єкта розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) і незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) потребує глибокого наукового вивчення і відповідної аргументації.

Родовий об'єкт злочинів, передбачених у нормах розділу V Особливої частини КК України, є досить складним і поліструктурним соціальним явищем. Суспільні відносини, які забезпечують захист та реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, містять у собі низку однорідних і тому тісно пов'язаних між собою суспільних відносин, які виступають як елементи структури системного об'єкта (суспільних відносин у сфері конституційних прав і свобод людини і громадянина). Дослідники кримінального права до них відносять: суспільні відносини в сфері виборчих прав; трудових прав; у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності; відносини, що складаються й функціонують у сфері сім'ї; свободи совісті, а також відносини у галузі інших прав і свобод людини й громадянина. Дані відносини завжди врегульовані нормами позитивного (регулятивного) права й тому в реальній дійсності у всіх

випадках виступають у вигляді відповідних правовідносин. Вони належать до сфери конституційних прав і свобод людини й громадянина й одночасно виступають стосовно функціонального призначення норм розділу V Особливої частини КК України як об'єкт кримінально-правової охорони [37, с. 88–90].

Зазначені суспільні відносини входять у зміст виборчих, трудових і інших особистих прав і свобод людини і громадянина та у своїй єдності з урахуванням їх однорідності й істотної подібності складають родовий об'єкт злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК як єдине й цілісне явище. У той же час кожен із цих видів суспільних відносин являє собою досить велику й відносно відособлену групу суспільних відносин з певним обсягом і змістом. На наш погляд, роль та значення названих груп (видів) суспільних відносин, з огляду на вирішення завдань кримінально-правової охорони, може бути розкрита з використанням категорії «видовий» (підгруповий) об'єкт. Видовий об'єкт, як відзначалося, співвідноситься з родовим як «частина» і «ціле»; він посідає проміжне становище між родовим і безпосереднім об'єктом за умови, що родовий об'єкт являє собою (як і в нашому випадку) складне системне і структуроване соціальне утворення (явище). Видовий об'єкт володіє всіма основними рисами й властивостями родового об'єкта, і водночас, співвідносячись із безпосереднім об'єктом як «частина» і «ціле», багато в чому визначає риси і властивості безпосереднього об'єкта. Виходячи з викладеного, усі перераховані раніше види суспільних відносин, що входять в зміст конституційних прав і свобод людини й громадянина (родовий об'єкт): відносини сфері виборчих прав; трудових прав; у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності; відносини, що складаються й функціонують у сімейній сфері; свободи совісті та відносини в сфері інших особистих прав і свобод людини й громадянина, – пропонуємо віднести до категорії «видовий об'єкт», тобто вони є видовими об'єктами [13, с. 224].

Розкриття змісту родового об'єкта визначає багато в чому безпосередній об'єкт. Видовий об'єкт у комбінації з іншими має також досить важливе значення для систематизації злочинів, у тому числі й тих, що передбачені в

нормах розділу V Особливої частини КК. Розробка проблем систематизації злочинів проти виборчих, трудових і інших особистих прав і свобод людини й громадянина та кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за ці злочини, має важливе теоретичне й практичне значення, оскільки дає можливість не тільки впорядкувати цю сукупність злочинів і розглядати їх як певну логічно погоджену систему, але й визначити найбільш загальні риси (ознаки), які їм властиві й за якими вони відмежовуються від інших злочинів.

Систематизацію злочинів, як указував відомий російський учений-криміналіст Ю. І. Ляпунов, слід розуміти широко. На його думку, систематизація має два рівні – більш високий, що стосується поділу злочинів і відповідних кримінально-правових норм на розділи й розміщення їх у певній послідовності, і другий – формування класифікаційних підгруп усередині кожної з відповідних груп (розділ) [39, с. 6]. Як стверджував Я. М. Брайнін, саме родовий, видовий і безпосередній об'єкти повинні розглядатися як підстава систематизації злочинів і відповідних кримінально-правових норм [7, с. 106]. Викладене уможливорює висновок, що видовий об'єкт злочину є критерієм такої систематизації і злочинів, що посягають на виборчі, трудові й інші особисті права й свободи людини й громадянина. З огляду на обраний критерій класифікації, злочини, передбачені розділом V Особливої частини КК, можна згрупувати так: 1) злочини в сфері перешкоджання здійсненню виборчих прав (статті 157, 158, 158¹, 158², 159, 159¹, 160 КК); 2) злочини в сфері трудових прав (статті 170, 171, 172, 173, 174, 175 КК); 3) злочини в сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності (статті 176, 177 КК); 4) злочини проти сім'ї (статті 164, 165, 166, 167, 168, 169 КК); 5) злочини проти свободи совісті (статті 178, 179, 180, 181 КК); 6) злочини, які посягають на інші особисті права й свободи людини і громадянина (статті 161, 162, 163, 182, 183, 184 КК).

З урахуванням запропонованої систематизації і обраного критерієм видового об'єкта, доходимо висновку, що видовим об'єктом розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК), є, з погляду діючого права (de

lege lata), суспільні відносини, які забезпечують нормальний розвиток і функціонування сім'ї. Сім'я, як відзначалося, виконує найважливіші функції в структурі соціальних зв'язків суспільства, у тому числі виховну стосовно дітей, і загалом усіх членів суспільства. У зв'язку із цим розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя заподіює істотну шкоду суспільним відносинам у сфері розвитку й функціонування сім'ї, котра бере на себе обов'язки щодо виконання особливих і соціально важливих функцій влаштування й виховання дітей-сиріт, позбавлених батьківської (материнської) турботи й піклування.

Ми вважаємо, що сімейні відносини утворюють самостійну сферу суспільного життя, у якому складаються сімейні правовідносини (відносини в сфері сім'ї), самостійний вид відносин, що мають свою власну структуру зі своїми особливостями, а саме: 1) суб'єкт; 2) предмет; 3) зміст (сутність). Особливий *суб'єктний* склад відносин, якими є винятково члени сім'ї: чоловік, дружина, батько, мати, діти, бабуся, дід, онуки, брати або сестри й інші родичі. Що стосується різних державних органів, наприклад, реєстрації актів цивільного стану, органів опіки й піклування, суду тощо, то зазначені органи можуть тільки брати участь у виникненні, зміні або припиненні сімейних прав і обов'язків, але ніколи не стають суб'єктами сімейних відносин. *Предметом* зазначених відносин є юридичний факт, тобто мова йде про дію, яка відбувається на підставі власного волевиявлення особи, яка бажає виникнення, зміни або припинення сімейних правовідносин. Наприклад, реєстрація фактів шлюбу, народження дитини, усиновлення (удочеріння), розірвання шлюбу та ін. [67, с. 43, 56]. *Зміст* сімейних відносин становлять взаємні права та обов'язки суб'єктів сімейних відносин.

Згідно зі ст. 3 СК України сім'я є первинним і основним осередком суспільства. Таке ж положення міститься у частині 3 статті 16 Загальної декларації прав людини 1948 р., у статті 23 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., у Преамбулі Конвенції про права дитини 1989 р. і в інших нормативних актах.

Сім'я – цей самостійний соціальний інститут держави, є малою соціальною групою. Як соціальний інститут, сім'я характеризується сукупністю соціальних норм і зразків поведінки, традицій, звичаїв тощо, які регламентують взаємини між батьками, дітьми й родичами [73, с. 337–338]. Сім'я виконує найважливіші соціальні функції: виховну, економічну, комунікативну тощо. Від її стабільності і благополуччя залежить соціальний прогрес суспільства. Тільки сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення [60]. Сім'ю складають особи, які проживають спільно, пов'язані загальним побутом, мають взаємні права і обов'язки. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства (стаття 3 СК України). На жаль, частина 1 статті 3 СК України не дає чітко сформульованої дефініції поняття сім'ї, не розкриває ані її зміст, ані її ознаки, а лише вказує на місце сім'ї в суспільстві: сім'я є первинним і основним осередком суспільства. У Великому тлумачному словнику української мови слово «сім'я» визначається як група людей, яка складається із чоловіка, дружини, дітей та інших близьких родичів, яка проживає разом; сім'я; сімейство» [9, с. 1227]. Як вже зазначалося, сім'я бере активну участь у формуванні ціннісних орієнтацій і поведінки дитини, сприяє реалізації її статусу. Сім'я є засобом задоволення потреб людини: матеріальних, духовних, фізіологічних і т.д. З нею органічно пов'язані процеси, що відбуваються в суспільстві. Сьогодні, як ніколи, у суспільстві усвідомлюється соціальна цінність сім'ї, її вирішальна роль у вихованні, формуванні й розвитку особистості дитини. Особливо велика роль сім'ї у формуванні моральних почуттів, поваги до старших, жінки, турботи про молодших й старих, чуйності, співпереживання.

Сім'я – це перший і визначальний суспільний щабель у житті людини. Вона з раннього дитинства направляє свідомість, волю, почуття дитини. Під керівництвом батьків діти здобувають перший життєвий досвід, уміння й

навички життя в суспільстві [6]. У родині закладаються основи майбутньої особистості, формуються соціальні установки й виробляються принципові позиції, дитина формується як особистість. У процесі сімейного виховання та взаємин з батьками й іншими членами сім'ї в дитини формується структура особистості. Значний вплив на дорослих справляє процес виховання дітей, який збагачує особистість дорослої людини, поглиблює її соціальний досвід [21, с. 5].

Таким чином, сімейні відносини утворюють самостійну сферу соціально-правового життя, у якому вони складаються, самостійний вид відносин, мають свій особливий суб'єктний склад, виникають, змінюються й припиняються винятково лише за волевиявленням особи, що виключає можливість віднесення їх до конституційних прав і свобод людини й громадянина й визнання їх як елемента об'єкта злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України. Отже, поєднувати злочини проти сім'ї (стаття 164 «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей»; стаття 165 «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків»; стаття 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка або піклування»; стаття 167 «Зловживання опікунськими правами»; стаття 168 «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)»; стаття 169 «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)») в одну групу зі злочинами, що посягають на конституційні права й свободи людини й громадянина, на підставі наявності єдиного об'єкта немає підстав. Зазначені суспільні відносини не відповідають сутності родового об'єкта злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК, суспільних відносин, що забезпечують захист і реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, і виходять за їх межі. [12, с. 118].

Таким чином, суспільні відносини, які забезпечують нормальний розвиток і функціонування сім'ї, можна виділити як самостійний родовий об'єкт, а злочини, які посягають на цю групу відносин, і норми, що передбачають відповідальність за ці злочини, варто помістити в самостійний розділ 164 – 169 КК

України. Надалі можлива поява й інших суспільно небезпечних діянь, які можуть посягати на інтереси сім'ї, заподіювати істотну шкоду даним суспільним відносинам, а отже, будуть додані до злочинів цього розділу КК.

Викладене дає підстави стверджувати, що сімейні відносини є особливим і специфічним соціальним феноменом, що не належить безпосередньо до конституційних прав і свобод людини й громадянина, регулюються, насамперед, самостійною галуззю права – сімейним правом, а також іншими галузями права (цивільним, трудовим, адміністративним і ін.). За чинним законодавством ці відносини поставлені законодавцем під охорону кримінальним законом нормами розділу V Особливої частини КК як сукупність суспільних відносин, які забезпечують нормальний розвиток і функціонування сім'ї.

Таким чином, родовим об'єктом розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК) є суспільні відносини, які забезпечують захист та реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, а видовим об'єктом злочинів – суспільні відносини, які забезпечують нормальний розвиток і функціонування сім'ї та виховання неповнолітніх.

2.3 Безпосередній об'єкт розголошення таємниці усиновлення

Безпосередній об'єкт злочину – це частина родового або видового (якщо він є) об'єкта, що являє собою ті конкретні суспільні відносини, на які безпосередньо посягає даний злочин, і яким він заподіює або може заподіяти істотну шкоду.

Даний об'єкт вказує на суспільно небезпечний характер злочину, його об'єктивні й суб'єктивні ознаки, якими він відрізняється від інших злочинів, а також діянь, що не є злочинними [75]. Безпосередній об'єкт злочину визначає характер його суспільної небезпечності, конкретизує зміст родового й видового об'єкта стосовно до певного злочину, дозволяє провести відмежування останнього від суміжних з ним складів і правильно кваліфікувати вчинене. «Специфічні особливості кожного злочину, – зауважував А. А. Піонтковський

– визначаються насамперед характером безпосереднього об'єкта цього злочину...» [56, с. 147]. Тому визначення безпосереднього об'єкта є найважливішою умовою визначення складу злочину як підстави кримінальної відповідальності і правильної кваліфікації злочину.

У юридичній літературі безпосередній об'єкт розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК) України трактується по-різному. Так, основним безпосереднім об'єктом злочину розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК) деякі автори визначають інтереси сім'ї й усиновлених дітей (їх всебічний фізичний, психічний і соціальний розвиток), а додатковий – здоров'я, життя, інші блага [45, с. 429–430].

Висловлюється також міркування, що основним безпосереднім об'єктом розголошення таємниці усиновлення є суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування сім'ї, а додатковим об'єктом – здоров'я, життя, інтереси сім'ї [23, с. 59]. Існує також думка, що безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого статтею 168 КК України, є правовідносини, які складаються з приводу охорони таємниці усиновлення (удочеріння), а в частині 2 статті 168 КК факультативним об'єктом є життя, здоров'я, інтереси сім'ї. Визначають безпосередній об'єкт злочину, передбачений статтею 168 КК України, також як суспільні відносини, які забезпечують захист особистого й сімейного життя (ст. 32 Конституції України) [43, с. 67, 164].

Також іноді висловлюються думки, що оскільки частина 2 статті 168 КК установлює кримінальну відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння), що спричинили настання тяжких наслідків, то в такому разі суспільні відносини, що забезпечують життя й здоров'я, слід визнати додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом злочину. Якщо ж у результаті вчинення таких злочинів розриваються сімейні відносини аж до розпаду сім'ї, доцільно визнати додатковим факультативним об'єктом суспільні відносини, пов'язані з вихованням своєї дитини. Ці додаткові (обов'язкові або факультативні) об'єкти злочинів, передбачені частиною 2 статті 168, які страждають при вчиненні розглянутих злочинів, значною мірою підвищують

ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння, що істотно впливає на суворість покарання, передбаченого в санкціях названих статей КК України.

Наведені точки зору про поняття безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого статтею 168 КК, незважаючи на їх деякі відмінності, мають риси істотної подібності і в основному правильно підкреслюють особливості безпосереднього об'єкта досліджуваного злочину.

Однак, насамперед, відзначимо загальне, що властиве цим об'єктам – своєю сферою вони мають сімейні відносини (правовідносини), тобто відносини, пов'язані з нормальним розвитком та функціонуванням сім'ї. Це визначається, як ми вже говорили, видовим об'єктом даних злочинів. Специфічними рисами, властивими даним безпосереднім об'єктам, є також і те, що вони своєю сферою мають лише ті сімейні відносини (тобто певну їх частину), які пов'язані із влаштуванням дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Ці суспільні відносини (правовідносини) складаються із приводу влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у наступних формах: усиновлення; опіка, піклування або передача дитини на виховання в сім'ю громадян. Їх зміст як об'єктів злочину (безпосереднього) становлять такі його елементи: 1) суб'єкти (учасники) відносин, 2) предмет суспільних відносин, 3) соціально значущий зв'язок (соціальний зв'язок) суб'єктів цих відносин [76, с. 16–17]. Ці структурні елементи потребують поглибленого дослідження для успішного вирішення проблеми безпосереднього об'єкту злочину, передбаченого статтею 168 КК України.

Суб'єктами суспільних відносин можуть бути:

1) особи, що бажають усиновити дитину, взяти її під опіку, піклування або на виховання в сім'ю громадян (прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу); 2) дитина, яку бажають усиновити, взяти під опіку, піклування або на виховання в сім'ю громадян (прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу); 3) працівники судів, які виконують професійні обов'язки і яким відомо про факти усиновлення, узяття під опіку, піклування або про

передачу дитини на виховання в сім'ю громадян (прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу); 4) працівники навчальних, медичних або виховних установ, у яких перебувають, утримуються або виховуються діти, які можуть бути всиновлені, передані під опіку або піклування або на виховання; 6) органи опіки й піклування; 7) органи реєстрації актів цивільного стану; 8) органи державних місцевих адміністрацій; 9) працівники Міністерства соціальної політики до компетенції яких входить усиновлення і захист прав дітей; 10) персонал медичних установ: (лікарі, медичний персонал пологових будинків, персонал спеціалізованих дитячих медичних установ, будь-які інші медичні працівники, які готують медичні висновки про стан здоров'я дитини для усиновлення, передачі під опіку або піклування або на виховання в сім'ю громадян; 11) нотаріуси і працівники нотаріальних контор; 12) установи управління освіти; 13) органи, які готують матеріали та письмові висновки для органів, що ухвалюють рішення щодо передачі дітей на виховання в сім'ю громадян; 14) консульські установи; 15) інші установи й організації та їх працівники, котрі розглядають питання, видають висновки, готують необхідні документи для управлінь освіти, органів опіки й піклування, суду й інших органів.

Оскільки структура суспільних відносин незмінна, до складу кожного такого відношення входить предмет суспільних відносин. Предметом справедливо визнається все те, із приводу чого або у зв'язку з чим існують ці суспільні відносини [15, с. 47]. При розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) ці відносини виникають і існують із приводу таємниці усиновлення (удочеріння), яка відповідно до статті 177 ЦК України є самостійним об'єктом цивільних прав, а в структурі розглянутих суспільних відносин виступає їх предметом.

Усиновлення згідно зі статтею 207 СК України – це оформлена спеціальним юридичним актом (рішенням суду) передача на виховання в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина або дочки. У результаті усиновлення між усиновителями, з одного боку, і всиновленим, з іншого боку, виникають такі ж

права й обов'язки, як і між батьками й дітьми за походженням. За загальним правилом, акт усиновлення припиняє правовий зв'язок дитини з її батьками і родичами за походженням. Рішення про усиновлення проводиться виключно в судовому порядку й має ухвалюватися з дотриманням процесуальних гарантій статей 251 – 255 ЦПК України і статей 207 – 242 СК України. Установлення стосовно дитини опіки, піклування – це влаштування дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування, у сім'ї громадян, які перебувають у сімейних, родинних відносинах із цими дітьми, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку, захисту їх прав і законних інтересів, і встановлюється органами опіки і піклування або судом. Передача дитини на виховання в сім'ю громадян як форма виховання передбачає створення дитячого будинку сімейного типу або прийомної сім'ї. Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейним вихованням та спільного проживання не менш як п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Прийомна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Як уже вказувалося, обов'язковим структурним елементом усяких суспільних відносин є їх соціальний зв'язок, який справедливо розглядається і як зміст самих відносин. Зміст соціального зв'язку полягає в обов'язку суб'єктів (учасників) суспільних відносин, що складаються в процесі усиновлення (удочеріння), або іншого кола осіб, яким стало відомо про усиновлення (удочеріння), не порушувати свої професійні обов'язки й не вчиняти дій, які тягнуть розкриття таємниці усиновлення (удочеріння).

Соціальний зв'язок як елемент суспільних відносин завжди свідчить про нерозривність усіх структурних елементів останніх. З одного боку, на зміст впливає особливий статус суб'єктів (учасників) суспільних відносин, що визначається формою їх взаємодії й взаємозв'язку, з іншого боку – його не можна розглядати окремо від предмета суспільних відносин, яким у нашому

випадку виступає та або інша форма влаштованості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Таким чином, соціальний зв'язок завжди виникає й існує у зв'язку з відповідним предметом суспільних відносин. Якщо предмету суспільних відносин заподіюється шкода, що має місце, наприклад, при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) і незаконних діях щодо усиновлення (удочеріння), то негативному суспільно небезпечному впливу піддається і соціальний зв'язок, тим самим шкода заподіюється і суспільним відносинам у цілому.

Протиправний вплив на соціальний зв'язок здійснюється шляхом:

- а) невиконання учасником правовідносин покладеного на нього соціального зобов'язання (невиконання певних дій, утримання від вчинення певних дій); б) неналежного виконання соціального зобов'язання; в) вчинення учасником дій, що суперечать соціальному зобов'язанню.

Саме в результаті зміни або розриву соціального зв'язку порушується стан захищеності, руйнується або погіршується становище сумлінних учасників суспільних відносин. Установлення учасників суспільних відносин (суб'єктного складу), їх структури й зв'язку елементів, що складають ці відносини, дозволяє правильно визначити сутність і обсяг тих суспільних відносин, які поставлені під охорону кримінального закону.

Особливостями безпосереднього об'єкта розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) є те, що цей злочин посягає лише на ту сферу сімейних відносин, яка пов'язана з усиновленням дітей-сиріт і необхідністю збереження цього акту в таємниці. У цьому разі забезпечення таємниці даної форми влаштованості дітей-сиріт є необхідною умовою нормального існування й розвитку сім'ї, дотримання інтересів як усиновлюваної особи, так і осіб, які всиновили дитину. Викладене дозволяє зробити висновок, що безпосереднім об'єктом розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) є суспільні відносини в сфері сім'ї, які складаються з приводу усиновлення (удочеріння) дітей-сиріт і забезпечення збереження цього акту влаштованості дітей у таємниці. Додатковим факультативним об'єктом слід визнати суспільні

відносини, які забезпечують інтереси усиновлювачів, пов'язані з вихованням усиновленої дитини.

«Механізм» заподіяння шкоди основним безпосереднім об'єктам зазначеного злочину полягає в тому, що суб'єкт посягає на предмет суспільних відносин, у зв'язку із чим злочинного впливу зазнає і соціальний зв'язок між їх учасниками, тим самим заподіюється шкода суспільним відносинам які існують у сфері усиновлення (удочеріння), передачі дитини під опіку чи піклування або на виховання в сім'ю громадян, а відтак і заподіюється шкода правам та законним інтересам усиновителів (удочерителів), або (і) усиновленій (удочеріненій) дитині.

Підсумовуючи, слід підкреслити, що розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) є суспільно небезпечним посяганням на суспільні відносини, які складаються із приводу влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування: усиновлення (удочеріння), передачі дитини під опіку, піклування або на виховання в сім'ю громадян (безпосередній об'єкт), шляхом протиправного впливу на які заподіюється шкода суспільним відносинам, що забезпечують нормальний розвиток і функціонування сім'ї (видовий об'єкт досліджуваних злочинів). Останні виступають частиною родового об'єкта злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України – суспільних відносин, що забезпечують захист та реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, охороняються державою в інтересах усього суспільства й окремих його суб'єктів. Ці відносини входять у комплекс найбільш важливих, істотних суспільних відносин, які перебувають під охороною кримінального закону (загальний об'єкт злочину), що свідчить про суспільну небезпечність досліджуваних злочинів і місце в системі Особливої частини КК України.

2.4 Таємниця усиновлення як предмет злочину

Предмет злочину має важливе теоретичне і практичне значення. Питання про поняття, ознаки та місце предмета в структурі складу злочину, відмінність від об'єкта злочину, його кримінально-правове значення є дискусійним у науці кримінального права. Розмежовуючи предмет і об'єкт, одні вчені стверджують, що предмет злочину – це незалежна від об'єкта ознака, яка повинна розглядатися в об'єктивній стороні злочину [56, с. 152]. Інші ж вважають, що предмет злочину нерозривно пов'язаний з об'єктом злочину і виступає його важливою характеристикою. Так, відзначається, що «у структурі злочинного посягання предмет злочину належить безпосередньо до об'єкта злочину, указує на зв'язок об'єкта з об'єктивною стороною і іншими елементами складу злочину, багато в чому визначає фактичні ознаки злочину, впливає на характер і ступінь суспільної небезпечності злочину» [54]. Деякі вчені вважають, що предмет і об'єкт злочину тісно взаємозалежні між собою, тому більшість учених стверджують, що предмет злочину є елементом суспільних відносин, входить у його зміст як складова частина; інші, навпаки, переконані, що предмет злочину є самостійною ознакою складу злочину. П. П. Михайленко ставить предмет в один ряд з факультативними ознаками об'єктивної сторони складу злочину [41, с. 76].

Звичайно, зв'язок предмета і об'єкта злочину очевидний. Це особливо чітко простежується на рівні соціальної ознаки предмета злочину. Разом з тим, предмет злочину суттєво відрізняється від об'єкта за своїми фізичними властивостями (фізична ознака). Ще менш значущим є зв'язок предмета з об'єктивною стороною, тому що він виступає лише об'єктом впливу, щодо якого здійснюється (відбувається) діяння, і завжди виконує «пасивну» роль. Предмет ніяким чином не входить у структуру об'єктивної сторони, тож немає достатніх підстав відносити його до даного елемента складу злочину. Предмет злочину, на нашу думку, є самостійною ознакою складу злочину, тим більше, що він на рівні загального вчення про склад злочину є «факультативною» ознакою останнього. Це означає, що якщо предмет злочину не вказаний (не передбачений) у кримінальному законі, то він не є ознакою складу злочину і

його встановлення не є обов'язковим, якщо ж предмет безпосередньо зазначений (передбачений) у законі, то він є обов'язковим і його встановлення є необхідним для констатації наявності складу злочину як підстави кримінальної відповідальності, правильної кваліфікації злочину [77, с. 34]. У таких випадках установлення предмета злочину обов'язкове для: 1) для встановлення в діях особи складу злочину як підстави кримінальної відповідальності; 2) для правильної кваліфікації злочинів; 3) розмежування суміжних складів; 4) визначення їх суспільної небезпечності; 5) правильного призначення покарання. Крім цього, виступаючи однією з ознак складу злочину, предмет відіграє важливу роль у з'ясуванні механізму заподіяння шкоди охоронюваним суспільним відносинам, а також у вирішенні питання про розмір шкоди, завданої посяганням. У досліджуваному нами складі розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) міститься пряма вказівка на те, що предметом даного злочину є таємниця усиновлення (удочеріння): це й обумовлює необхідність розгляду питання про його предмет.

Під предметом злочину більшість учених розуміє предмети (речі) матеріального світу. Це традиційний підхід, обґрунтованість якого не викликає сумніву, однак не вичерпує проблему поняття предмета злочину.

Поряд із традиційним розумінням в останні роки склалися трохи інші погляди на поняття предмета злочину. Це пов'язано з появою нових юридичних складів злочинів, раніше невідомих кримінальному праву, визначити предмет злочину у яких досить складно. Отож деякі дослідники вказують, що предмет злочину являє собою не тільки речі й інші предмети матеріального світу, але і не матеріалізовані об'єкти.

З розвитком науки й техніки, всебічної інформатизації всіх сфер життя суспільства, широкого впровадження електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), комп'ютерних систем і систем електрозв'язку, формуванням законодавства про інформацію, розвитком законодавства про кримінальну відповідальність за злочини, що посягають на інформаційну безпеку, предметом злочину визнають *інформацію, комп'ютерну інформацію*.

Предметом злочину стала також *таємниця* (комерційна, державна, лікарська, банківська тощо) як специфічний вид інформації [63, с. 86–87]. Однак саме поняття інформації як предмета злочину і таємниці як її різновид не одержали необхідної розробки. Тому з метою дослідження предмета розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) вважаємо за необхідне розглянути у загальному плані інформацію як предмет злочину і таємницю як своєрідний вид інформації.

Інформація як предмет злочину.

На інформацію як предмет злочину є пряма вказівка в статтях 111, 114, 132, 168, 231, 232, 238, 259, 328, 330, 381, 383, 384, 387, 422 КК України, їх умовно фахівці з кримінального права називають «інформаційними». У злочинах, предметом посягання яких виступає інформація, у першу чергу мова йде про якісні характеристики, і по-друге, про зовнішню форму її прояву. Інформація може міститися на матеріальному носії – документі, електронному носії, пристрої. Але форма інформації – це тільки спосіб існування й відбиття її змісту.

Охоронювану законом інформацію учені-криміналісти називають як таку, котра містить відомості про факти, що мають юридичне значення, створена уповноваженим виробником (юридичним або фізичною особою) і підпадає під відповідний правовий режим обігу; яка міститься як на машинному носії, в електронно-обчислювальній машині, системах ЕОМ, їх мережі (комп'ютерна інформація), на паперових носіях (офіційних документах), а також у пам'яті людини [8, с. 24–25, 29–30].

Спробуємо визначити поняття «інформація» і його співвідношення з поняттями «відомості», «таємниця», оскільки ці поняття в одних випадках уживаються як тотожні, а в інших – різняться.

З погляду етимології під *інформацією* розуміють: 1) відомості про якісь події, діяльність, повідомлення про щось; або 2) відомості у будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях (у тому числі книги, позначки, схеми, ілюстрації,

бази даних комп'ютерних систем або повне або часткове відображення їх елементів) [9, с. 403].

Таємниця – 1) те, що приховується від інших, відоме не всім, секрет; те, що не підлягає розголошенню; 2) те, що не пізнане, не стало відомим або ще недоступне пізнанню; прихована внутрішня суть явища, предмета [9, с. 1227]. Відтак, таємницю можна визначити як усе те, що приховано від нашого сприйняття, розуміння.

Відомості це: 1) повідомлення, вісті про кого – , що-небудь; 2) певні факти, дані про кого – , що-небудь [9, с. 293].

У Законі України «Про інформацію» розкривається її поняття, правові основи одержання, використання, поширення, збереження, закріплене право особи на інформацію у всіх сферах суспільного й державного життя України, систему інформації, її джерела, визначено статус учасників інформаційних відносин, доступ до інформації тощо [59]. У статті 1 Закону інформацією визнано «документовані або публічно оголошені відомості про події і явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі». Отже, в основу визначення поняття «інформація» законодавець вклав термін «відомості».

Таким чином, у результаті аналізу змісту термінів «інформація», «відомості», «таємниця», можемо побудувати наступний логічний ряд:

1) поняття «інформація» учені-лінгвісти характеризують за допомогою термінів «відомості» і «таємниця»;

2) нам необхідно з'ясувати, чи є терміни «відомості» і «таємниця» синонімами терміна «інформація». Якщо вони синонімічні, тоді «відомості» і «таємниця» виконують при описі дефініції лише функцію уточнення, або зазначені терміни можуть виступати до родового поняття «інформація» видовими, і без вказівки на ці терміни розкриття етимологічного змісту «інформація» було б неможливим.

Проаналізовані нами наукові джерела засвідчують, що терміни «відомості» і «таємниця» є синонімами терміна «інформація» і виконують при описі

дефініції функцію уточнення ознаки предмета злочину. Це значить, зазначені терміни тотожні за змістом і є уточнюючими синонімами ознаки предмета злочину розголошення таємниці усиновлення.

Вважаємо, що є всі підстави визнати інформацію (різновидом якої є таємниця), зазначену в кримінальному законі (державну, таємницю усиновлення (удочеріння), банківську, комерційну, лікарську або ін.), предметом злочину, передбаченого статтями 111, 114, 168, 231, 232, 145 КК України. У механізмі злочинного посягання інформація є тим благом, у зв'язку з яким чи з приводу якого вчиняється злочин. Причому при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) цей вплив відбувається не у зв'язку зі зміною властивостей предмета. Ми підтримуємо позицію О. Е. Радутного у тому, що в такій ситуації інформація не може бути віднесена до об'єктивної сторони, але вона не може бути віднесена й до об'єкта злочину, хоча тісно пов'язана з ним, але при цьому ним не охоплюється [63, с. 95]. Із цього випливає, що є всі підстави визнати таємницю усиновлення (удочеріння) предметом злочину, передбаченого статтею 168 КК.

Як вже вказувалося, предметом розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК України) є таємниця усиновлення (удочеріння).

Відомо, що загальними ознаками предмета злочину, у тому числі й передбаченого статтею 168 КК, є: 1) фізична – йому властиві певні фізичні властивості, тобто його можна розглядати як явище об'єктивного світу; 2) юридична – ознаки предмета повинні бути прямо зазначені в законі або прямо впливати з його змісту, тобто виступати обов'язковою ознакою складу злочину; 3) соціальна (економічна) – свідчить про нерозривний зв'язок із суспільними відносинами як об'єктом злочину [54].

Оскільки диспозиція статті 168 КК України «розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)» є бланкетною, крім загальних ознак, предмет злочину має свої, властиві тільки йому індивідуальні ознаки, обумовлені безпосереднім об'єктом розглянутого злочину, і які можна встановити,

звернувшись до законів і нормативно-правових актів, що регулюють усиновлення (удочеріння) в Україні.

Як вказувалося раніше, таємниця усиновлення (удочеріння) належить до конфіденційної інформації. Таємниця є одним з найважливіших інститутів права України, визначає ступінь інформаційної захищеності, дозволяє оптимально співвіднести інтереси особи, держави та суспільства і визначити міру втручання в сферу особистого інтересу у межах закону [49]. Тому Конституція України (у частині 1 ст. 32) і Сімейному кодексі України (у частині 5 ст. 5) закріпили право кожної людини на невтручання в її особисте та сімейне життя. У зв'язку із цим не допускається збір, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ч. 2 ст. 32 Конституції). Крім Конституції України, принцип невтручання в особисте і сімейне життя закріплено у статті 302 ЦК України, у статті 23 Закону України «Про інформацію». Стаття 7 СК України вказує, що регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, права на особисту свободу й неприпустимість свавільного втручання в їхнє сімейне життя.

Стаття 14 Закону України «Про інформацію» визначає поняття захисту інформації, під яким слід розуміти комплекс правових, організаційних, інформаційно-телекомунікаційних засобів і способів, спрямованих на попередження неправомірних дій стосовно інформації. Стаття 46 зазначеного Закону встановлює, що не підлягають розголошенню відомості, які стосуються лікарської таємниці, грошових внесків, прибутків від підприємницької діяльності, усиновлення (удочеріння), листування, телефонних переговорів або телеграфних повідомлень, крім випадків, зазначених у законі. Порухення законодавства України про інформацію спричиняє дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством України (ст. 47 Закону «Про інформацію»).

Таким чином, держава формує блок конфіденційної інформації, яка стосується сімейних відносин, зокрема в сфері усиновлення (удочеріння), які

виникають із приводу таємниці усиновлення (удочеріння). Доходимо висновку, що Конституція України, Цивільний і Сімейний кодекси, інші закони гарантують невтручання в сімейне життя сім'ї, яка всиновляє або всиновила дитину. Таємниця усиновлення є в законодавстві самостійним правовим інститутом сімейного права і її можна розглядати видовим поняттям стосовно поняття «таємниця» як виду інформації. Інформація про усиновлення (удочеріння) становить таємницю усиновлення (удочеріння).

До таємниці усиновлення (удочеріння) слід віднести відомості про факт усиновлення або про будь-які обставини усиновлення, зі змісту яких можна зробити висновок про те, що усиновителі не є біологічними батьками усиновленої дитини. Це інформація про: кровних батьків, справжнє місце та дату народження дитини, справжнє прізвище, ім'я та по батькові усиновленої дитини, якщо вони були змінені, про час винесення рішення про усиновлення, а також інформація про реєстрацію і одержання нового свідоцтва про народження усиновленої дитини тощо.

Таємниця усиновлення є однією з найважливіших умов захисту сім'ї й сімейних відносин, а також прав і інтересів дитини і усиновителів. Оскільки усиновлення має своєю метою створення для дитини родинного середовища, встановлення міцних сімейних відносин, тому в більшості випадків усиновителі бажають забезпечити таємницю усиновлення. З цією метою у статтях 226 – 231 Сімейного кодексу України законодавець установив ряд заходів, які дозволяють громадянам за їхнім бажанням забезпечити збереження таємниці усиновлення. Такими заходами є: 1) зміна відомостей про прізвище, ім'я та по батькові; 2) зміна відомостей про місце, дату народження (дата народження може бути змінена, але не більше ніж на шість місяців); 3) зміна в актовому записі й у свідоцтві про народження дитини. Зазначені заходи є гарантією того, що в сторонніх осіб не виникне сумнів про те, що всиновлена дитина є не рідною дитиною усиновителям, через різні прізвища й по батькові дитини та усиновителя, що може привести до розкриття таємниці усиновлення (удочеріння). Установлення законодавцем у Сімейному кодексі заходів, які

забезпечують збереження таємниці усиновлення, є однією з гарантій невтручання з боку інших осіб в особисте і сімейне життя громадян. Таким чином право на таємницю усиновлення (удочеріння) мають і усиновитель, і всиновлена дитина. Таємниця усиновлення (удочеріння) стосується тих прав або благ, якими дорожить усиновитель. У цьому випадку таким благом є таємниця усиновлення (удочеріння), що забезпечує нормальні взаємини в родині, а також зацікавленість усиновителів у тому, щоб навколишні сприймали відносини між дитиною й усиновителем як між рідними за походженням.

Тому ніхто не має права збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію про усиновлення без згоди усиновителів, а законодавець встановив у кримінальному законі – у статті 168 КК України встановив відповідальність за розголошення такої таємниці.

Сімейний кодекс не обмежує обов'язок дотримання таємниці усиновлення (удочеріння) певними строками. Тому особа несе кримінальну відповідальність за статтею 168 КК і у випадку, якщо інформація про усиновлення (удочеріння) доведена до відома будь-яких осіб всупереч волі усиновителів, навіть якщо всиновлений досяг повноліття.

Забороняється розголошення таємниці усиновлення і у разі смерті усиновителів, без згоди органів опіки й піклування, забороняється також видавати витяги із книг запису актів цивільного стану, де б вказувалося, що усиновителі не є кровними родичами усиновленого і т.д.

Не підлягає розголошенню інформація про усиновлення і тоді, коли дитина в силу свого віку та рівня розвитку усвідомлює факт усиновлення, але бажає зберегти це в таємниці від інших осіб (ст. 228 СК України).

При усиновленні дитини іноземними громадянами або особами без громадянства, у країнах, де таємниця усиновлення (удочеріння) не передбачена в законодавстві, як свідчить практика, іноземці практично завжди клопочуть про проведення закритого судового засідання з усиновлення та наступним не розголошенням відомостей про судові рішення. Таке бажання пов'язане з тим,

щоб уникнути яких-небудь ускладнень під час свого перебування на території України, звести до мінімуму можливі контакти з родичами й батьками всиновлюваної дитини, щоб швидко її всиновити і вивезти із країни [55]. У цьому випадку також необхідне збереження таємниці усиновлення (удочеріння), і у разі її розголошення особа несе кримінальну відповідальність за статтею 168 КК України.

Оскільки стаття 168 КК не конкретизує, яка саме інформація належить до таємниці усиновлення (удочеріння), ми вважаємо, що до неї слід віднести будь-яку інформацію про факт усиновлення (удочеріння) і обставини, що свідчать про те, що дитина була всиновлена. До такої інформації можна віднести: 1) факт відсутності батьківського піклування; 2) факт медичного огляду дитини й кандидатів в усиновителі з метою наступного усиновлення; 3) факт постановки на облік і перебування на ньому осіб, що бажають всиновити дитину; 4) пошук дитини для усиновлення; 5) подача заяви про усиновлення; 6) інформація про проведення судового засідання при слуханні справи про усиновлення; 7) рішення суду про усиновлення; 8) факт державної реєстрації усиновлення в органах реєстрації актів цивільного стану; 9) виписки із книг реєстрації актів цивільного стану, з яких було б видно, що усиновителі не є кровними батьками усиновленого, крім випадків, зазначених у законі; 10) здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини; 11) інші факти або відомості про усиновлення.

Слід зазначити, що в науково-практичних коментарях до Кримінального кодексу, більшість фахівців вважають, що кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) настає після винесення судом рішення про усиновлення, яке набуло законної сили. Однак частина 1 статті 226 СК України установлює, що особа має право на таємницю до винесення судом рішення про усиновлення: перебування на обліку осіб, які бажають всиновити дитину; пошуку дитини для усиновлення. До того ж, стаття 254 (ч. 3) ЦПК України передбачає розгляд заяви про усиновлення і винесення рішення суду про усиновлення у закритому судовому засіданні. Таким чином,

ми вважаємо, що стаття 168 КК не відповідає змісту норми статті 226 СК України і частини 3 статті 254 ЦПК України, і ця колізія у законодавстві потребує відповідного розв'язання.

Таким чином, таємниця усиновлення (удочеріння) – це сукупність інформації, яка за бажанням усиновителів не підлягає розголошенню з метою захисту їх прав і законних інтересів.

Як була вказано раніше, в низці норм Особливої частини «таємниця» вказана як предмет злочину, наприклад, «державна таємниця», «банківська або комерційна таємниця», «лікарська таємниця», «таємниця усиновлення (удочеріння)» та ін. Хоча у законодавстві надано визначення таємної інформації, але не виділено її ознаки, науковці спробували виокремити ознаки, які характеризують будь-яку таємницю:

- 1) це відомості, інформація;
- 2) не підлягає розголошенню (розголосу);
- 3) відома або довірена вузькому колу осіб;
- 4) на особах, яким вона довірена, лежить правовий обов'язок її не розголошувати;
- 5) її розголошення може спричинити настання негативних наслідків її власникові, користувачеві або іншій особі [32, с. 119].

Таким чином, є підстави стверджувати, що таємниця усиновлення (удочеріння) характеризується наступними ознаками:

1) таємниця усиновлення (удочеріння) це, насамперед, інформація про усиновлення (удочеріння), що зафіксована в документах чи на інших носіях, або усна (вербальна) інформація про усиновлення (удочеріння);

2) відома вузькому колу осіб, як правило, членам сім'ї, усиновителям (удочерителям), особам, що беруть участь у справі, й іншим особам, які беруть участь у процесі усиновлення, внаслідок виконання ними своїх службових обов'язків;

3) належить до внутрішнього життя сім'ї, не може бути надбанням громадськості і тому їй забезпечений захист від незаконного розголошення –

кримінальна відповідальність при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителів;

4) має комплексний характер – для службових осіб є професійною або службовою таємницею, яку ці особи зобов'язані зберігати в таємниці, у силу виконання ними своїх службових обов'язків, для членів сім'ї – є сімейною таємницею.

5) не підлягає розголошенню до відома сторонніх осіб, може заподіяти шкоду або створює реальну можливість заподіяння шкоди сімейним відносинам, правам і законним інтересам усиновленої особи та усиновлювачів.

Виходячи із цього, варто виділити такі ознаки предмета злочину, передбаченого ст. 168 КК України:

1) юридична (нормативна). Дана ознака вказує на предмет злочину як на обов'язкову ознаку (елемент) складу злочину, яка прямо зазначена у кримінальному законі в статті 168 КК «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)»;

2) соціальна ознака предмета злочину вказує на нерозривний зв'язок таємниці усиновлення (удочеріння) із суспільними відносинами в сфері сім'ї, які складаються із приводу влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування та забезпечення збереження цього акту влаштування дітей у таємниці – (безпосередній об'єкт), з відносинами, які забезпечують нормальний розвиток і функціонування сім'ї (видовий об'єкт);

3) фізична ознака. Зазначена ознака є вираженням існування суспільних відносин або свідченням існування таких відносин, яка знаходить своє втілення, як правило, у вигляді матеріальних об'єктів – паперових документів (рішення суду щодо усиновлення (удочеріння), реєстрація в органах РАЦСу, довідки, висновки фахівців і т.ін.), а також у нематеріальному вигляді – комп'ютерна інформація, електронні данні, електронні документи, які знаходяться в базі даних Міністерства соціальної політики щодо усиновлення та захисту прав дитини, органах суду, опіки (піклування), органах опіки й піклування, медичних установах, судах, РАЦСів, інша словесна (вербальна) інформація щодо усиновлення (удочеріння).

4) таємність є спеціальною ознакою предмета злочину, передбаченого статтею 168 КК, і якщо вона відсутня то це вказує на відсутність складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності за ст. 168 КК. Вказана ознака обумовлена видовим та безпосереднім об'єктами злочину та означає обмежений режим доступу до інформації, що становить таємницю усиновлення (удочеріння) і яка за *бажанням* усиновителів (удочерителів) передбачає проведення широкого кола заходів, які вказані у Сімейному кодексі щодо унеможливлення розголошення її та ознайомлення з нею третіми особами. Особи, яким інформація, що становить таємницю усиновлення (удочеріння) стала відома у зв'язку з виконанням ними їх службових або професійних обов'язків або особи, які мають доступ до такої інформації – *зобов'язані* її не розголошувати. Порушення такого обов'язку буде свідчити і про вчинення суспільно небезпечного посягання на суспільні відносини в сфері сім'ї, які складаються з приводу усиновлення (удочеріння) і збереження в таємниці вказаної форми влаштування дітей-сиріт. Обов'язок не розголошувати інформацію про усиновлення, яку становить таємниця усиновлення (удочеріння), поширюється на осіб, яким вона доступна у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків (стаття 228 СК України).

Таким чином, законодавство України покладає обов'язок окремих категорій осіб зберігати в таємниці певні відомості або інформацію, які стали їм відомі у зв'язку зі здійсненням професійної або службової діяльності. Обов'язок суб'єктів суспільних відносин зберігати зазначені відомості в таємниці урегульовані відповідними нормативними актами, або внаслідок виконання ними професійних обов'язків. Це означає, що до інформації, яка становить таємницю усиновлення (удочеріння) мають доступ особи, які у встановленому законом порядку прийняті на роботу й одержали у зв'язку з виконанням професійних обов'язків доступ до інформації про усиновлення (удочеріння). Обов'язок зберігати зазначені відомості в таємниці урегульовані відповідними нормативними актами. Наприклад, згідно з ч. 3 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» інформація, яка міститься в актовому записі громадянського стану, є конфіденційною й не підлягає

розголошенню; а ст. 26 встановлює, що за порушення вимог законодавства в сфері державної реєстрації її співробітники несуть матеріальну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність у встановленому законом порядку [58].

Відсутність спеціальної ознаки предмета злочину – таємності – означає відсутність предмета злочину, і як наслідок – відсутність складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності.

РОЗДІЛ 3

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ

3.1 Поняття об'єктивної сторони злочину: загальна характеристика

Злочин, як і всякий усвідомлений акт вольової поведінки людини, являє собою сукупність його зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) ознак. Зовнішня сторона злочину утворює його об'єктивну сторону, а внутрішня – суб'єктивну. Злочин можна розглядати різним чином. По-перше, це аналіз зовнішньої сторони поведінки особи, зовнішнього процесу посягання на об'єкт, який охороняється кримінальним законом. У цьому випадку мова йде про дослідження об'єктивної сторони злочину. По-друге, аналіз злочину з погляду його психічно-інтелектуальних і вольових властивостей, що проявляються в поведінці конкретної особи, розкриття його мотивів і цілей, тобто вивчення суб'єктивної сторони злочину. Саме тому що злочин являє собою певну психофізичну єдність, вивчення його зовнішнього прояву і внутрішнього змісту злочину (психічно-інтелектуального і вольового) неможливе без урахування їх взаємодії і взаємовпливу.

Об'єктивна сторона злочину – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, а також місцем, часом, обстановкою, способом, знаряддями вчинення злочину [33, с. 116]. Усі ознаки об'єктивної сторони у загальному вченні про злочин прийнято поділяти на дві групи: обов'язкові й факультативні [79].

Ми вважаємо, що 1) обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є суспільно небезпечне діяння; 2) факультативними ознаками об'єктивної сторони є суспільно небезпечний наслідок, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і його наслідком, а також місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя і засоби вчинення злочину. Якщо ж суспільно небезпечні наслідки, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя і засоби вчинення злочину прямо вказані у законі або при його тлумаченні однозначно впливають зі змісту тексту закону, вони набувають значення обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину.

Точне встановлення ознак об'єктивної сторони має вирішальне значення. Об'єктивна сторона є обов'язковим елементом складу злочину. Особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, тільки якщо в її діянні містяться всі ознаки об'єктивної сторони складу злочину (поряд з іншими його елементами). Ознаки об'єктивної сторони: 1) визначають суспільну небезпечність злочину; 2) мають значення для правильної кваліфікації вчиненого діяння; 3) дозволяють розмежувати злочини; 4) у кожному конкретному випадку дозволяють визначити ступінь тяжкості вчиненого злочину, і виходячи з цього диференціювати й індивідуалізувати покарання.

Загальна характеристика об'єктивної сторони досліджуваних злочину, передбаченого статтею 168 КК, пов'язана з необхідністю вирішити питання про те, чи є він злочином з матеріальним або з формальним складом. Як вже вказувалося, для наявності об'єктивної сторони злочину з матеріальним складом слід установити не тільки вчинення суспільно небезпечного діяння, але й настання суспільно небезпечних наслідків, які прямо зазначені в законі або однозначно випливають із його змісту. Злочин з формальним складом – це такий злочин, для наявності якого досить констатувати лише вчинення суспільно небезпечного діяння й не потрібно встановлювати настання суспільно небезпечних наслідків цього діяння. Аналіз змісту досліджуваного складу злочину дає підстави стверджувати, що він належить до категорії злочинів з формальним складом, оскільки закон не вимагає настання суспільно небезпечних наслідків.

Це не означає, що суспільно небезпечні наслідки при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) не настають. Вони, безумовно, завжди мають місце, оскільки при вчиненні таких дій страждають сімейні відносини, суспільні відносини в сфері усиновлення (удочеріння), права й інтереси неповнолітніх, їх усиновителів. Можливе при цьому заподіяння шкоди життю й здоров'ю неповнолітніх, психологічних травм як усиновленій дитині, так і усиновителям якраз і є суспільно небезпечними наслідками даних злочинів або ж створюється реальна загроза настання таких наслідків.

Але вони перебувають за межами складу злочину, бо законодавець не включив їх у відповідні норми КК, і можуть мати місце при вчиненні цих злочинів. Тому їх доведення не потрібне при встановленні наявності складу злочину як підстави кримінальної відповідальності і вирішенні питання про визнання особи винною у скоєнні злочину, передбаченого статтею 168 КК.

Отже, злочин, передбачений статтею 168 КК, це злочин з формальним складом. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони даних злочинів є діяння. З огляду на статтю 11 КК, під терміном «діяння», яке є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кожного складу злочину (ст. 2 КК), слід розуміти дію або бездіяльність.

Зі змісту статті 168 КК випливає, що досліджуваний злочин може бути вчинений переважно у формі дії, тобто активної, суспільно небезпечної й протиправної (у кримінально-правовому значенні) поведінки особи. Але у виняткових випадках злочин, передбачений статтею 168 КК «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)» може відбуватися шляхом бездіяльності – пасивної форми поведінки особи, що полягає у невчиненні нею конкретної дії (дій), яку вона повинна була і могла вчинити в конкретних умовах.

Діяння – ця усвідомлена, вольова, активна, конкретна суспільно небезпечна, протиправна поведінка суб'єкта злочину [33, с. 118]. Діяння як ознака об'єктивної сторони завжди носить конкретний характер. Воно являє собою конкретний акт поведінки людини, що здійснюється в певній обстановці, місці, часі і завжди проявляється в конкретній дії або бездіяльності. Тільки зовні виражена активність людини, її вчинки у формі конкретної дії або бездіяльності можуть бути об'єктом правової оцінки. Думки, переконання, морально-психологічні якості людини, якими б негативними вони не були, не можуть розглядатися як злочинне діяння і не тягнуть кримінальну відповідальність. Злочинні наміри можуть одержати негативну кримінально-правову оцінку, тобто бути криміналізовані тільки тоді, коли вони об'єктивовані в конкретному акті поведінки особи – дії або бездіяльності.

Дія – це усвідомлений акт активної поведінки особи, що завжди є результатом пізнавальної діяльності, відбиттям у свідомості людини об'єктивного світу. У такому разі людина або контролює свої дії, або має потенційну можливість такого контролю. Отож виявлення активності особи, певні рухи тіла, що утворюють їх дію за зовнішніми формами, але не контрольовані свідомістю (наприклад, дії, вчинені особами, які страждають на психічне захворювання і є неосудними), не можуть визнаватися ознакою об'єктивної сторони складу злочину.

Дія – це акт вольової активної поведінки, що є виявленням волі особи, її мотивів і цілей, які в сукупності свідчать про наявність волі в поведінці особи. Тому дія, у якій немає вияву волі, вчинена внаслідок, наприклад, непереборної сили, непереборного фізичного або психічного примусу, або коли особа діє в стані крайньої необхідності, не може бути визнана ознакою об'єктивної сторони складу злочину.

Отже, дія – це акт активної суспільно небезпечної поведінки особи. Суспільна небезпечність дії (бездіяльності) як матеріальна ознака злочину полягає в тому, що ця дія за своїми об'єктивними властивостями (характер, спосіб вчинення злочину, місце, час, обстановка, знаряддя вчинення злочину) заподіює істотну шкоду суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом, або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди (ч. 2 ст. 11 КК). Суспільна небезпечність як матеріальна ознака злочину полягає в тому, що при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) заподіюється шкода сімейним відносинам у сфері усиновлення (удочеріння), а також правам і законним інтересам суб'єктів цих відносин, або ж створюється реальна можливість заподіяння такої шкоди таким відносинам.

Протиправність як ознака дії означає, що злочином є тільки діяння, передбачене кримінальним законом (ч. 1 ст. 11 КК), яке завжди безпосередньо зазначене у відповідній статті Особливої частини КК. Протиправність завжди означає, що дія (бездіяльність) заборонена кримінальним законом. Кримінальне діяння завжди порушує певну норму кримінального закону. У літературі

прийнято визначати протиправність як формальну (юридичну) ознаку злочину, а суспільну небезпечність – як соціальну (матеріальну) ознаку. Науковці вказують, що ці ознаки співвідносяться між собою як форма та зміст і що ці ознаки – суспільна небезпечність й протиправність – властиві як злочину в цілому, так і окремо діянню (дії або бездіяльності) як обов'язковому елементу (обов'язковій ознаці) об'єктивної сторони складу злочину. Така думка є домінуючою у доктрині кримінального права.

Протиправність є обов'язковою (конститутивною) ознакою злочину, який безпосередньо передбачений статтею 11 КК. У цій ознаці відображений принцип кримінального права – немає злочину без вказівки на те в законі. Цей принцип визнаний у всіх країнах, що мають кодифіковане законодавство в галузі кримінального права. Якщо ж діяння не зазначене в кримінальному законі, воно за жодних умов не може бути визнане злочином. Якраз на вказаному ґрунтується принцип законності як один з основних у кримінальному праві. Кримінальна протиправність безпосередньо пов'язана не тільки із законодавчим тлумаченням поняття злочину в статті 11 КК України, але й зі змістом кожної диспозиції конкретної статті Особливої частини КК України, отже, і злочину, передбаченого статтею 168 КК України.

Ознака протиправності діяння означає, що воно завжди порушує конкретну норму кримінального закону. За допомогою цієї юридичної (нормативної) ознаки, законодавець криміналізує те або інше суспільно небезпечне діяння, тобто виділяє із числа суспільно небезпечних діянь ті діяння, які відносять до категорії злочинів і встановлює за них відповідальність у КК України. Протиправність є юридичним (законодавчим) проявом суспільної небезпечності, її втіленням у нормах КК України.

Виключення таких ознак діяння, як суспільна небезпечність й кримінальна протиправність, не має ніяких підстав. Воно призводить до протиставлення фундаментальних понять (категорій) кримінального права – «злочин» і «склад злочину», які перебувають між собою в діалектичній єдності й доповнюють

один одного. Тому доходимо висновку, що суспільна небезпечність і протиправність є обов'язковими ознаками діяння досліджуваного нами злочину.

Як уже було зазначено, частина 1 статті 168 КК є злочином з формальним складом. Наслідки цього злочину хоча фактично й можуть наставати, але завжди перебувають за межами складу злочину, не потрібні для наявності об'єктивної сторони, і їх наявність або відсутність на кваліфікацію злочину не впливає. На відміну від цього злочин, закріплений в частині 2 статті 168 КК, є злочином з матеріальним складом. Це такі злочини, для об'єктивної сторони яких закон (диспозиція статті КК) вимагає не тільки встановлення діяння (дії або бездіяльності), але й настання суспільно небезпечних наслідків. Наслідками в злочинах з матеріальним складом, як правило, є шкода матеріального, особистого або фізичного характеру. Теорія й практика кримінального права виходить із основного принципу, згідно з яким суспільно небезпечні наслідки можуть бути поставлені у вину особі лише за умови, що вони перебувають у причинному зв'язку із вчиненням суспільно небезпечного, протиправного діяння – злочинною дією або бездіяльністю.

Таким чином, розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) є суспільно небезпечним, протиправним і визнається злочинним, оскільки воно прямо зазначено в диспозиції статті 168 КК.

Розглянемо ці діяння.

3.2 Об'єктивна сторона розголошення таємниці усиновлення

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого в статті 168 КК, сформульована у кримінальному законі як «розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя)».

Термін «розголошення», за допомогою якого законодавець визначає в законі діяння досліджуваного злочину, застосовується також і для характеристики об'єктивної сторони ряду інших злочинів Особливої частини. Наприклад, у статтях: 132 КК «Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараженням вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби»; 145 КК «Незаконне розголошення

лікарської таємниці»; 232 КК «Розголошення комерційної таємниці»; 328 КК «Розголошення державної таємниці»; 387 КК «Розголошення даних досудового слідства або дізнання»; 422 КК «Розголошення відомостей військового характеру, які становлять державну таємницю» і ін.

Зміст діяння «розголошення», за допомогою якого вчені-криміналісти визначають характеристику об'єктивної сторони зазначених злочинів, в основному збігається. Наприклад, одні автори визначають «розголошення» як «протиправний розголос (усне або письмове повідомлення сторонній особі, демонстрування або передача тих або інших документів або матеріалів, які містять таємницю)», інші вважають ним «протиправне ознайомлення з інформацією іншої особи, якій ці відомості не повинні бути передані», «незаконне повідомлення іншій особі (особам) інформації», треті стверджують, що розголошення – це «передача відомостей без згоди власника хоча б одній особі, яка не володіла такою таємницею», «протиправне доведення до відома сторонніх осіб», четверті розглядають розголошення як «дії, у результаті яких відомості стають надбанням хоча б однієї особи, що не має права на ознайомлення з ними» або дія, яка є порушенням покладеного на особу правового обов'язку і полягає в розголошенні таємниці яким-небудь способом. Інші автори вказують, що розголошення – це порушення особою встановленої заборони, повідомлення інформації, внаслідок чого державна таємниця стає надбанням сторонніх осіб [34, с. 1090].

Звертаємо увагу, що при характеристиці об'єктивної сторони діяння «розголошення» учені використовують термін «протиправне розголошення» або «незаконне розголошення». Під таким розголошенням слід розуміти, що в особи відсутні правові підстави для розголошення такої інформації і доведення її до відома сторонніх осіб.

Згідно з Кримінальним кодексом України 1960 р. у науковій літературі з кримінального права об'єктивна сторона розголошення таємниці усиновлення (стаття 115¹), трактувалася як розголошення яким-небудь шляхом (усно, письмово, у пресі й т.п.) відомостей про те, що усиновителі не є кровними

батьками усиновленого. При цьому вказувалося, що таємниця усиновлення може бути розголошена як особі, яка всиновлена, так і сторонній особі, котрій така таємниця не була раніше відома [83, с. 198]. Близьке до цього визначення об'єктивної сторони розглянутого злочину і за чинним КК України.

Тепер під розголошенням таємниці усиновлення (удочеріння) розуміється протиправне повідомлення без згоди усиновителів будь-яким способом іншим особам відомостей про те, що усиновителі не є кровними батьками усиновленої особи, або протиправне розкриття таємниці всупереч волі усиновителів і поширення відомостей, які її становлять, серед осіб, яким не було відомо про факт усиновлення [45, с. 380]. Таке поширення може полягати в повідомленні таємниці усиновлення (удочеріння) якійсь конкретній особі, наприклад, самому усиновленому або невизначеному колу осіб [86, с. 430]. Окремі автори трактують розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) як повідомлення будь-якій особі, у тому числі й усиновленому, відомостей про те, що юридичні батьки дитини фактично не є її кровним батьком або матір'ю, або ж як протиправне повідомлення без згоди усиновителів яким-небудь способом іншим особам відомостей про те, що усиновителі не є кровними батьками усиновленої особи [23; 158].

Як видно, більшість учених, аналізуючи об'єктивну сторону злочину, передбаченого статтею 168 КК «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)», визначають діяння даного складу злочину за допомогою таких термінів як: «розголошення», «доведення до відома», «повідомлення», «розкриття», «поширення».

Під *розголошенням таємниці усиновлення (удочеріння)* ми розуміємо доведення будь-яким способом до відома третіх (сторонніх осіб) всупереч волі усиновителя (удочерителя), а у випадках, передбачених законом – без згоди органів опіки або піклування інформації, яка становить таємницю усиновлення (удочеріння).

Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) може бути різним: усно, письмово, за допомогою засобів зв'язку, анонімно, іншими способами, й на кваліфікацію не впливають. Вони можуть являти собою акти поведінки, які

полягають у передачі стороннім особам для ознайомлення документів або матеріалів, відомості про яких становлять таємницю усиновлення (удочеріння). Ці дії можуть полягати й у вчиненні складних дій: 1) загальний акт поведінки складається з декількох нетотожних актів, кожний з яких може бути визнаний самостійним – коли одна дія виступає способом вчинення іншої (наприклад, інформування про усиновлення (удочеріння) сторонніх осіб з використанням особою свого службового становища); 2) злочин, який почався одним актом поведінки – залишення службовою особою різних документів: медичного висновку про стан здоров'я, інших документів, ознайомлення з базами даних про осіб, які перебувають на обліку з усиновлення дитини, або про осіб, які всиновили дитину. У результаті таких дій відбувається порушення встановленого порядку роботи, користування й зберігання інформації, яка становить таємницю усиновлення і призводить до можливості сторонній особі ознайомитися з цією конфіденційною інформацією, що надалі приводить до розголошення таємниці усиновлення.

Загальне вчення про об'єктивну сторону виділяє фізичні або енергетичні дії, що характеризуються використанням мускульної, фізичної сили для вчинення злочинного посягання. Ці дії завжди спрямовані на зміну зовнішньої, фізичної сфери предметів матеріального світу (доведення конфіденційної інформації, яка становить таємницю усиновлення (удочеріння) до відома сторонніх осіб шляхом письмових пояснень). Під час інформаційної дії відбувається передача відповідної конфіденційної інформації шляхом її відображення в словесній (вербальній) формі, у формі різноманітних дій, які несуть певне значеннєве навантаження – жестів і виразних рухів (міміка): усне пояснення тощо.

У виняткових випадках розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) можливо шляхом бездіяльності – пасивної форми поведінки особи, яка полягає в невиконанні особою конкретної дії (дій), які вона повинна була й могла вчинити в конкретних умовах. Визначається бездіяльність через ознаки кореспондуючої їй дії. Бездіяльність тотожна дії за своїми соціальними і

юридичними властивостями, тобто вона є суспільно небезпечним і протиправним, усвідомленим і вольовим актом поведінки людини. У літературі з кримінального права прийнято відрізнити «бездіяльність» від «дії» меншим ступенем суспільної небезпечності, меншою заподіюючою здатністю, опосередкованою характером заподіяння при бездіяльності [78, с. 9]. «Дія» і «бездіяльність» можуть протиставлятися тільки на фізичному рівні. Але на соціальному рівні межа між ними стирається. Загальним є те, що вони порушують установлений порядок суспільних відносин [78, с. 13]. Особа може вважатися суб'єктом певних суспільних відносин, а отже, і злочину, вираженого у бездіяльності, тільки у разі, якщо є акт, наприклад, наказ про призначення на відповідну посаду. Відсутність такого акта, як правило, означає відсутність підстав для притягнення до кримінальної відповідальності за бездіяльність [78, с. 55]. Звідси випливає вимога знати функціональні обов'язки, увесь обсяг наданих прав і обов'язків як важлива умова відповідальності за протиправну бездіяльність. Оскільки кожна функція забезпечується строго обмеженими правами й обов'язками, необхідними для вчинення системної мети, порушення її можливе тільки в рамках відповідних прав і обов'язків. Тому невиконання обов'язків або прав, що не охоплюються даною функцією і перебувають за її межами, не тягне відповідальності за бездіяльність.

Обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за бездіяльність є наявність в особі обов'язку діяти певним чином і наявності в даних конкретних умовах реальної можливості вчинити такі дії [80, с. 8]. Видання нормативного акта є підставою включення особи в певну систему відносин і покладання на неї прав і обов'язків. Нормативний акт виступає єдиним джерелом обов'язку вчинити дію. У теорії кримінального права виділяють три такі джерела: 1) закон або нормативний акт; 2) службові або професійні обов'язки; 3) попередня діяльність. Будь-яка службова або професійна діяльність регламентована нормативними актами: законами, інструкціями, спеціальними технічними правилами, письмовими договорами; обов'язок вчинити дію для осіб, зайнятих такою діяльністю, випливає з відповідної правової норми [80, с. 55, 66].

Обов'язок вчинити певні дії може випливати із закону, або іншого підзаконного нормативного акта. Службова особа при роботі з документами, зміст яких становить інформація, що містить таємницю усиновлення (удочеріння), зобов'язана керуватися відповідними інструкціями, які встановлюють порядок поводження з такими документами.

Порушення встановленого порядку користування та зберігання такої інформації, яка становить таємницю усиновлення (удочеріння), може міститися в наступних діях: 1) переміщення документів зі спеціальних приміщень, сховищ або архівів, якщо забороняється таке їх переміщення; 2) недбале поводження з документами поза спеціальним приміщенням, сховищем або архівом; 3) зберігання документів не в тих місцях, які спеціально призначені для цього (наприклад, замість сейфа в шухляді письмового стола); 4) невжиття заходів для усунення несправностей у спеціальних приміщеннях, сховищах або архівах.

Якщо службова особа при роботі з такими документами навмисне порушує встановлений законом порядок роботи, поводження і зберігання таких документів, спеціально їх виносить зі спеціальних приміщень, сховищ або архівів, залишає їх поза приміщеннями, у яких вони повинні зберігатися, що надалі призводить до ознайомлення зі змістом цих документів сторонніх осіб, які не мають доступу до таких документів, з метою наступного розголошення їх змісту, в такому разі має місце розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) шляхом бездіяльності. Адже винна особа не виконала дій, які повинна була й могла виконати у зв'язку з покладеними на неї обов'язками, що дало можливість ознайомитися з інформацією про таємницю усиновлення (удочеріння). Це слід визнати першим етапом розголошення такої інформації всупереч волі усиновителів стороннім особам, яким така інформація не була відома. Зазначена пасивна, усвідомлена, вольова, суспільно небезпечна, протиправна форма поведінки є бездіяльністю службової особи стосовно встановленого порядку роботи, користування й зберігання документів, що може

призвести до ознайомлення сторонніми особами з інформацією, яка становить таємницю усиновлення (удочеріння).

Таким чином, під волею усиновителя слід розуміти спільне прагнення, бажання або вимогу подружжя зберегти обставини появи дитини в їхній родині в таємниці. Бажання хоча б одного з подружжя не розголошувати таємницю усиновлення (удочеріння) виключає можливість її розголошення. Якщо один з подружжя розголосить таємницю усиновлення (удочеріння) всупереч волі іншого, то в такому випадку наявність об'єктивної сторони складу злочину не виключається.

Змістом розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) слід уважати: повідомлення одному або необмеженому колу осіб змісту рішення суду про усиновлення, інформації про кровних батьків, про справжнє місце і дату народження, справжнє прізвище, ім'я та по батькові усиновленого, якщо вони були змінені, про час винесення рішення про усиновлення, а також інформація про одержання нового свідоцтва про народження усиновленого в органах РАЦСу тощо.

Сторонніми є будь-які особи, крім усиновителів: усиновлений, родичі, сусіди, працівники лікувальних і навчальних установ, працівники судів, органів опіки й піклування й ін. Якщо дитина у силу свого віку або рівня розвитку усвідомлює факт усиновлення, але бажає зберегти в таємниці цю інформацію, то тоді сторонніми є будь-які особи, крім усиновителів і самого усиновленого. Кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) наступає й у разі, коли всиновлений досяг повноліття.

Під дію цієї статті не підпадає повідомлення іншим особам про факт усиновлення (удочеріння), яке носить загальний, неконкретний характер, тобто коли воно відбувається при обставинах, що виключають можливість ідентифікувати отримані відомості щодо конкретних осіб – усиновителів і усиновленого.

Крім того, кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) не наступає, якщо її розголошення відбулося з волі

(за згодою) усиновителя або усиновленого після скасування рішення суду про усиновлення або визнання його недійсним у встановленому законом порядку.

У випадку якщо особа загрожує розголосити таємницю усиновлення (удочеріння) з метою одержання майна потерпілих або права на це майно, або вчинення дій майнового характеру, такі дії не підпадають під ознаки статті 168 КК, але при цьому можуть кваліфікуватися за статтею 189 КК як вимагання. Підтримують таку точку зору й інші фахівці з кримінального права [24].

Оскільки склад злочину, передбачений статтею 168 КК – формальний, то злочин вважається закінченим з моменту вчинення діяння – розголошення таємниці усиновлення (удочеріння), і якщо інформація, яку становить таємниця усиновлення (удочеріння), доведена до відома будь-якої (хоча б однієї) сторонньої особи, котрій вона не була відома.

Викладене дає підстави вважати, що розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) – це суспільно небезпечне діяння, що полягає у доведенні будь-яким способом до відома третіх (сторонніх осіб) всупереч волі усиновителя (удочерителя), а у випадках, передбачених законом – без згоди органів опіки або піклування інформації, яка становить таємницю усиновлення (удочеріння).

РОЗДІЛ 4

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА І СУБ'ЄКТ РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ

4.1 Поняття суб'єктивної сторони злочину: загальна характеристика

Кримінальне право виходить із принципового положення про визнання злочином тільки такої суспільно небезпечної поведінки особи (у формі діяння – дії або бездіяльності), яка чітко й однозначно описана в законі про кримінальну відповідальність. Саме діяння, а не спрямованість думок, поглядів, переконань або моральних якостей людини, є вирішальним критерієм для констатації наявності злочину в поведінці особи. У той же час наявність лише самого факту вчинення такого діяння ще не дає достатніх підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності, оскільки однією з обов'язкових ознак злочину є вина (ст.ст. 11, 23 КК України), а одним з обов'язкових елементів складу злочину – суб'єктивна сторона.

Під суб'єктивною стороною злочину розуміється його внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, яка відображає ставлення її свідомості й волі до вчиненого суспільно небезпечного діяння і його наслідків [33]. Вона становить відносно самостійний елемент єдиної соціально-нормативної системи елементів складу злочину, з якими суб'єктивна сторона перебуває в органічній єдності. З одного боку, суб'єктивна сторона, як і будь-який інший елемент, певним чином пов'язана з іншими елементами – об'єктом, об'єктивною стороною і суб'єктом, а з іншого боку – компоненти, які її складають (вина, мотив, мета), самі впливають на інші елементи складу злочину, особливо на об'єктивну сторону, і взаємодіє з ними.

Особливість суб'єктивної сторони полягає в тому, що вона не тільки передуює вчиненню злочину, формуючись у вигляді певного ставлення особи, його інтелекту й волі до вчиненого діяння, мотиву й цілей (плану злочинного посягання), але й супроводжує його зовнішню сторону від початку й до кінця

злочинної поведінки, тобто, становить своєрідний особистісний самоконтроль цієї особи над власною поведінкою. Тому суб'єктивна сторона злочину, залишаючись внутрішнім (психічним) ставленням до вчинюваного суспільно небезпечного діяння, розуміється як прояв негативної установки особи, яка обумовлена соціальним середовищем, а також набутими ціннісними орієнтаціями й окремими антигромадськими мотивами й цілями і які знаходять вираження в конкретній дії або бездіяльності, що визнається як злочин.

Ознаками суб'єктивної сторони виступають вина, мотив і мета злочину. Конституція України в статті 62, а також Кримінальний кодекс у статтях 2 (ч. 2), 11 і 23 закріплюють один з найважливіших принципів кримінального права – відповідальність лише при наявності вини. Обґрунтування й диференціація кримінальної відповідальності за принципом суб'єктивного зобов'язання на відміну від об'єктивного відповідають уявленням суспільної свідомості й правосвідомості про справедливість. Формуючись протягом сторічч, етичні уявлення та правосвідомість глибоко увібрали в собі ідею, що відповідальність за заподіяння шкоди обґрунтована тільки у разі, якщо в акті поведінки, так чи інакше, брали участь свідомість і воля винної особи [25, с. 5]. З-поміж численних концепцій вини, до яких належить теорія небезпечного стану, оціночна або нормативна теорія, психологічна або соціально-психологічна концепція, учені однозначно віддають перевагу останній, оскільки вона враховує внутрішнє (психічне) ставлення винної особи до своїх суспільно небезпечних дій (бездіяльності) і їх наслідків [46, с. 60–61].

Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого злочину, у тому числі і досліджуваних. Вину визначають показником певного співвідношення між суспільно небезпечним діянням правопорушника і його психічною діяльністю, тобто психічним ставленням особи до вчинюваного нею діяння і суспільно небезпечних наслідків цього діяння [64]. Правильне і всебічне встановлення цього співвідношення дозволяє обґрунтувати притягнення злочинця до кримінальної відповідальності і застосувати до нього

примусовий захід відповідно до ступеня суспільної небезпечності діяння, вчиненого суб'єктом.

Нагадаємо, що злочин, передбачений статтею 168 КК України, виходячи з попереднього аналізу його об'єктивних ознак, є злочином з формальним складом (тобто є закінченим з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння).

Суб'єктивна сторона розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) знаходить своє вираження в психічному ставленні особи саме до діяння, відтак вчинення цього злочину можливе лише із прямим умислом, тому що всі інші форми вини обов'язково передбачають ставлення до наслідків, тому неможливі у формальних складах [1, с. 49].

У злочинах з формальним складом умисел визначається лише ставленням винної особи до суспільно небезпечного діяння (тому що наслідок лежить за рамками складу). Прямий умисел у злочинах з формальним складом полягає в усвідомленні особою суспільно небезпечного характеру чиненого нею діяння (дії або бездіяльності) (інтелектуальна ознака) і в бажанні вчинити це діяння (вольова ознака).

Слід зазначити, що характеристика вини не вичерпується встановленням лише виду умислу. Теоретичний аналіз вини передбачає також розгляд його інтелектуального і вольового моментів, тобто характеристики внутрішнього ставлення суб'єкта до вчиненого, з погляду сформульованих у законі комбінацій інтелектуальних і вольових процесів, що відбуваються у психіці особи у зв'язку із розголошенням таємниці усиновлення (удочеріння) і незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння). При цьому інтелектуальний момент визначає зміст умислу, а вольовий – його спрямованість [16, с. 83].

Інтелектуальна ознака (критерій) прямого умислу полягає в усвідомленні особою суспільно небезпечного характеру вчинюваного нею діяння (дії або бездіяльності). Таке усвідомлення в науці кримінального права прийнято розділяти на: 1) усвідомлення фактичної сторони (ознак) вчинюваного діяння й 2) усвідомлення його соціальних якостей і змісту [16, с. 85–89]. Такий поділ,

безумовно, носить до деякої міри штучний характер, оскільки суспільна небезпечність діяння це явище об'єктивне й цілісне. Але він є досить продуктивним, тому що дає можливість більш глибоко досліджувати феномен усвідомлення (інтелектуальна ознака умислу) особою суспільної небезпечності вчинюваних діянь як об'єктивного явища. Усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру вчинюваного нею діяння означає: 1) особа усвідомлює фактичні ознаки вчинюваного діяння. Ми підтримуємо точку зору Б. С. Утєвського, який стверджував, що свідомість винного при умислі повинна охоплювати не тільки об'єктивну сторону складу вчинюваного ним злочину, а й інші елементи складу даного злочину [87, с. 193]. Це значить, що винною особою усвідомлюються фактичні ознаки, що характеризують об'єкт і предмет злочину, а також усі ознаки об'єктивної сторони (діяння, його спосіб, знаряддя, засоби, місце вчинення злочину). При бездіяльності особа усвідомлює, що на ній лежить спеціальний обов'язок діяти, усвідомлює, що вона може діяти; 2) лише при усвідомленні фактичних ознак особа усвідомлює суспільну небезпечність вчинюваного діяння. Це значить, що особа усвідомлює, що дане діяння заподіює або створює реальну загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам, охоронюваним законом.

Усвідомлення суспільної небезпечності передбачає й усвідомлення протиправності, особливо коли диспозиція цих злочинів є бланкетною. У зв'язку із цим відзначимо, що суспільна небезпечність й кримінальна протиправність є конститутивними ознаками всякого злочину, які відображають його сутність. Ці об'єктивні ознаки діяння, очевидно, повинні входити й у зміст усвідомлення як ознаки вини розглядуваних злочинів. Встановлюючи співвідношення суспільної небезпечності і протиправності діяння як змісту і форми [56, с. 335].

Вольова ознака у статті 24 КК України визначається законодавцем як «особа бажає настання суспільно небезпечних наслідків». Нагадаємо, що «розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)» є злочином з формальним складом. Це ще не означає, що розв'язати питання про те, який саме вид умислу

– прямий або непрямий має місце при вчиненні такого злочину, неможливо. П. С. Дагель звертає увагу на те, що у формальних складах злочинів форма вини визначається психічним ставленням до діяння, і для характеристики умисного злочину досить усвідомлення суспільно небезпечного характеру своєї дії або бездіяльності. Тому поділ умислу у формальних складах на прямий і непрямий позбавлені сенсу. При формальних складах більш правильно говорити про наявність умислу або, точніше, прямого умислу [16, с. 80–81].

Щодо злочинів з формальним складом воля особи мобілізована на вчинення дій, які є об'єктивно суспільно небезпечними і такими сприймаються свідомістю суб'єкта. Для суб'єкта, який діє, саме діяння завжди бажане [64, с. 39]. Причому особа бажає вчинити діяння не як самоціль, а розраховуючи на певний результат, до досягнення якого вона прагне. «Бажання, – писав С. Л. Рубінштейн, – це певне прагнення; воно спрямоване на певний предмет. Зародження бажання означає завжди виникнення або постановку мети. Бажання – це цілеспрямоване прагнення» [68, с. 513]. Таким чином, при прямому умислі, вольова ознака (критерій) означає або прагнення до єдиної мети, або прагнення до кінцевої мети шляхом досягнення мети проміжної.

4.2 Вина, мотив, мета розголошення таємниці усиновлення

Теоретичний аналіз суб'єктивної сторони злочину і вини як її обов'язкової ознаки означає дослідження його інтелектуальної й вольової ознак (критеріїв). При цьому інтелектуальна ознака (критерій) свідчить про зміст умислу, а вольова – про його спрямованість [16, с. 83]. Інтелектуальна ознака (критерій) – це усвідомлення суб'єктом об'єктивних ознак складу злочину, відбиття в його психіці фактичної і юридичної сторін посягання.

Інтелектуальна ознака (критерій) умисної форми вини розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) полягає в наступному: особа усвідомлює фактичну сторону діяння, яке становить об'єктивну сторону досліджуваного злочину, зазначеного в статті 168 КК України. Суб'єкт злочину усвідомлює хоча б загальною об'єкт, предмет злочину і фактичну сторону й розуміє, що діє

умисно. Це є необхідною умовою усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння. Обумовлене це тим, що суспільно небезпечне діяння, спосіб його вчинення й особа потерпілого при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) доступні безпосередньому сприйняттю, внаслідок чого суб'єкт злочину концентрує свої інтелектуальні зусилля на об'єктивних ознаках.

Усвідомлення суб'єктом злочину фактичних ознак об'єкта при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) відбувається шляхом усвідомлення ознак об'єктивної сторони розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) у формі дії (або бездіяльності) – елементарних актів поведінки: усно, ознайомлення з змістом документів, у яких міститься інформація, яка становить таємницю усиновлення (удочеріння) і доведення її до сторонніх осіб для ознайомлення. Розголошуючи таємницю усиновлення (удочеріння), суб'єкт усвідомлює фактичну сторону вчинюваних дій, а саме, що посягає на відносини в сфері усиновлення (удочеріння). Але інтелектуальна сторона його психічної діяльності не обмежена свідомістю фактичних ознак вчиненого діяння. Суб'єкт усвідомлює і соціальне значення вчинюваного ним посягання: право особи на збереження таємниці усиновлення (удочеріння).

Слід підкреслити, що складовою інтелектуальної ознаки умислу в складі розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) виступає також усвідомлення винною особою того, що вона діє всупереч волі усиновителів (удочерителів). Це означає, що особа усвідомлює, що вона не має права на розголошення таємниці усиновлення (удочеріння): відсутня згода обох усиновителів на розголошення таємниці усиновлення, а у випадках, передбачених законом без згоди органів опіки й піклування. Якщо винній особі невідома позиція усиновителів щодо збереження таємниці усиновлення (удочеріння), то й у цьому разі вона усвідомлює, що не має права її розголошувати.

У разі якщо особа не розуміє й не усвідомлює, що розголошує таємницю усиновлення (удочеріння), то можливість кваліфікації за статтею 168 КК виключається.

Таким чином, інтелектуальна ознака прямого умислу при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) означає усвідомлення особою того, що вона розголошує всупереч волі усиновителів (удочерителів) інформацію, яка є таємницею усиновлення (удочеріння), і доводить її до відома хоча б однієї сторонньої особи.

Усвідомлення суспільної небезпечності злочину, передбаченого статтею 168 КК «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)» означає, що винна особа усвідомлює, що вчинення цього злочину може призвести до сімейних конфліктів, аж до розриву сімейних відносин, заподіяти серйозну моральну травму як усиновленому, так і усиновителям. Таке усвідомлення щодо досліджуваного злочину завжди пов'язане з розумінням особою властивостей (ознак) предмета злочину. Як відомо, предметом злочину, передбаченого статтею 168 КК, є інформація, яка становить таємницю усиновлення (удочеріння). Вчиняючи зазначений злочин, суб'єкт злочину, як видається, усвідомлює загальні (універсальні) ознаки цього предмета злочину: соціальні, юридичні (нормативні), фізичні, а також усвідомлює спеціальну ознаку цього предмета злочину – таємність. Ця ознака вказує на проведення законодавцем певних заходів щодо захисту інформації, що становить таємницю усиновлення (удочеріння), і усвідомлення суб'єктом злочину, що таємниця усиновлення (удочеріння) передбачає обмежений режим доступу до неї з боку сторонніх осіб. Усвідомлення цієї обставини може ґрунтуватися на безпосередньому сприйнятті того, що дана інформація не є загальнодоступною, крім цього, усвідомленням суб'єкта злочину охоплюється ознака конфіденційності цієї інформації – обмежений до неї доступ сторонніх осіб. Це полягає в такому: заборона розголошення інформації про перебування на обліку осіб, що бажають усиновити дитину; розгляд справ про усиновлення і постановлення рішення суду про усиновлення у закритому судовому засіданні; заборона на видачу

органами РАЦСу будь-яких витягів із книги записів цивільного стану стороннім особам; установлений законодавством України особливий порядок користування, обігу й зберігання конфіденційної інформації, яка становить таємницю усиновлення, для працівників судів, раців, медичних і навчальних закладів, органів опіки й піклування, органів державних місцевих адміністрацій і інших установ. Відображення хоча б загалом об'єкта, предмета і фактичної сторони злочину в психіці особи, яка діє з умислом, є необхідною умовою усвідомлення останньою суспільно небезпечного характеру свого діяння.

Через усвідомлення ознак предмета злочину, а також характеру дій відносно цього предмета злочину особа також розуміє його об'єкт. При цьому суб'єкт злочину може не знати, на який безпосередній об'єкт посягає діяння (або може помилятися у визначенні видового або родового об'єктів), але він, безсумнівно, повинен розуміти, що заподіює шкоду суспільним відносинам. Ми вважаємо, що предмет злочину, зазначений у статті 168 КК України, перебуває в нерозривному зв'язку з об'єктом злочину, тому усвідомлення винною особою об'єкта злочину може відбуватися через правильне розуміння особою ознак предмета злочину – інформації, яку становить таємниця усиновлення (удочеріння).

Вольова ознака (критерій) розголошення таємниці усиновлення (удочеріння).

Аналізуючи цю ознаку (критерій) умисної вини досліджуваного злочину, ще раз підкреслимо, що розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) є злочином з формальним складом. Виходячи зі змісту інтелектуальної ознаки умисної вини злочину, передбаченого статтею 168 КК України, слід зробити висновок, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, розголошуючи таємницю усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителів (удочерителів); усвідомлює, що вчиняє незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) і бажає вчинити такі дії. Таким чином, вольовий момент у даних злочинах поширюється на самі дії, тобто, особа не тільки усвідомлює суспільно небезпечний характер діяння, але й бажає їх вчинення, тобто особа бажає

настання наслідків своєї дії або бездіяльності. Елемент бажання як ознака умислу підтверджується тим, що розголошуючи таємницю усиновлення (удочеріння), винна особа бажає також заподіяти шкоду об'єкту кримінально-правової охорони – суспільним відносинам, що забезпечують нормальний розвиток і функціонування сім'ї (видовий об'єкт) та шкоду інтересам суб'єктів цих відносин.

Викладене дає підстави стверджувати, що суб'єктивна сторона досліджуваних злочинів характеризується виною у формі прямого умислу.

В Особливій частині Кримінального кодексу України міститься ряд складів злочинів, у яких основний склад сформульований як формальний, а кваліфікований склад є матеріальним, наприклад, статті 135, 146, 147, 150, 151, 152 КК та інші, до них відносяться і досліджувані злочини. Значно складніше розв'язати питання про форму вини цих злочинів, до яких належать і досліджувані нами злочини: розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) і незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння). У таких кваліфікованих складах злочинів як обов'язкова ознака об'єктивної сторони передбачено настання *тяжких наслідків* (ч. 2 ст. 168 КК). Тому виникає питання, яке ставлення винної особи до зазначених наслідків вчинених злочинів – умисні, з необережності, або можлива умисна і необережна форма вини.

Аналізуючи наукові підходи вчених-криміналістів до цієї проблеми, можна зазначити, що немає одностайності у вирішенні питання щодо форми вини в злочинах, у яких основний склад сформульований як формальний і його ознакою є вчинення злочину із прямим умислом, а кваліфікований склад є матеріальний. Наприклад, автори науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України пропонують наступні варіанти розв'язання зазначеної проблеми:

- 1) суб'єктивна сторона злочину характеризується тільки щодо основного складу злочину, у якому вказується, що злочин може бути вчинено тільки із прямим умислом. У цьому разі ставлення особи до наслідків, які передбачені як ознака кваліфікованого складу злочину, спеціально не розглядається, тож

можна зробити висновок, що воно має характеризуватися прямим умислом [43, с. 165, 167];

2) ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків, які є ознаками кваліфікованого складу злочину, характеризується окремо і вказується, що воно може бути винятково необережним [45, с. 369–370];

3) суб'єктивна сторона щодо кваліфікованого складу злочину, які передбачають обов'язкову ознаку настання суспільно небезпечних наслідків, може характеризуватися щодо наслідків умисною або необережною формою вини [45, с. 433];

4) суб'єктивна сторона злочинів, основний склад яких сформульований як формальний і його ознакою є вина у формі прямого умислу, а ознакою кваліфікованого складу є настання суспільно небезпечних наслідків, може характеризуватися щодо наслідків або умисною або подвійною формою вини [3, с. 122].

Таким чином, вирішення питання про форму вини в злочинах, у яких основний або кваліфікований склад є матеріальним, викликає певні труднощі. Це пояснюється відсутністю чіткого законодавчого визначення форми вини щодо таких складів злочинів.

Ми підтримуємо позицію авторів, які вважають, що суб'єктивна сторона таких злочинів, залежно від обставин справи, установлюється в кожному конкретному випадку і характеризується або умисною, або необережною формою вини.

Мотив та *мета* є самостійними ознаками суб'єктивної сторони [33, с. 174]. Мотив – це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст й допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого діяння, інакше кажучи, це джерело дії, її рушійна сила. Мотив слід відрізняти від мети злочину, незважаючи на те, що між ними має місце внутрішній психічний зв'язок [16, с. 180]. Мотив – це те, що спонукає людину до дії, мета – те чого людина прагне досягти в результаті цієї дії. Мета – це уявлення про бажаний результат, якого прагне досягти особа, що визначає

спрямованість діяння. Таким чином, мета детермінує вольову дію, але у свою чергу вона сама де термінується спонуканнями, мотивами [16, с. 185]. У процесі формування мотиву відбувається одночасно і вироблення мети. Аналізуючи мотив і мету, треба мати на увазі, що ці внутрішні ознаки злочинного діяння розглядаються у кримінальному праві у *двох значеннях*: як спонукальні стимули злочинної діяльності і як спеціальні правові ознаки, використовувані законодавцем для конструювання окремих складів злочинів [36, с. 115]. При цьому, як зазначається в літературі, мотиви можна розрізнити в кримінально-правовому сенсі на три групи: 1) мотиви як обов'язкова ознака складу злочину; 2) як кваліфікуюча ознака; 3) як обставини, що впливають на відповідальність [90, с. 73]. Мотив і мета при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння), не будучи встановленими законодавцем як конструктивна ознака основного складу злочину, мотив, проте, впливає на кваліфікацію вчиненого.

Мотив і мета як психічні ознаки характерні будь-якій усвідомленій вольовій поведінці людини. У науковій літературі з кримінального права мають місце різні варіанти класифікації мотивів злочинів. Найбільш повною, на наш погляд, є класифікація, запропонована П. С. Дагелем та Д. П. Котовим. Вони виділяють наступні групи мотивів: 1) політичні; 2) особисті «низькі» (користь, хуліганські, помста, сексуальні, кар'єризм, заздрість, боягузтво і ін.); 3) релігійні мотиви й мотиви, які випливають із пережитків місцевих звичаїв; 4) особисті, позбавлені низького характеру (сором, жалість, співчуття.); 5) суспільно позитивні (неправильно зрозумілі інтереси держави, підприємства і т.д., захист від суспільно небезпечного посягання, науковий інтерес, родинні і дружні почуття тощо) [16, с. 197–198]. На думку П. С. Дагеля і Д. П. Котова, мотиви першої, другої і в переважній більшості третьої груп мають «низький», суспільно небезпечний характер. Мотиви четвертої групи суспільно нейтральні або мають позитивний характер, мотиви п'ятої групи є звичайно позитивними. Однак залежно від конкретного змісту ті чи інші мотиви можуть бути віднесені до різних груп [16, с. 197–198]. Мотиви другої і четвертої груп виступають як

партикулярно-особистісні, а в мотивах інших груп превалюють і соціальні інтереси особистості.

Мотив і мета не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) не залежить від мотивів і цілей його вчинення. Мотиви, якими керувався суб'єкт злочину при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) можуть бути різними. Наприклад, з помсти, з користі, з заздрощів, через неприязні стосунки і т.ін., для кваліфікації злочину значення не мають, але повинні враховуватися судом при призначенні покарання.

4.3 Поняття суб'єкта злочину: загальна характеристика

Суб'єкт – (subjectum) слово латинського походження. У філософії поняттям суб'єкта (предмета) спочатку (Аристотель) охоплювався носій ознак, стану або дій. У такому значенні воно було тотожне поняттю «субстанція». Починаючи з XVII ст., термін «суб'єкт», як і співвідносний з ним термін «об'єкт» (у перекладі з латин. – objectum – предмет), вживали, у першу чергу, у гносеологічному значенні. Зараз під суб'єктом у філософії розуміють активно діючого, наділеного свідомістю й волею індивіда або соціальну групу, що пізнають світ [88, с. 480, 465]. У теорії права суб'єктом визнається носій прав і обов'язків, учасник правовідносин [71, с. 155]. У кримінальному праві суб'єкт – це один з учасників кримінальних правовідносин, особа, яка вчинила злочин і підпадає під кримінальну відповідальність [30, с. 173]. Згідно з іншими формулюваннями, суб'єкт злочину – це осудна, фізична особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наступати кримінальна відповідальність [33, с. 130]. Таке ж визначення подане у ч. 1 ст. 18 КК України.

Ознаки, що характеризують суб'єкта злочину, тісно пов'язані з усіма іншими елементами складу злочину. Саме своїм суспільно небезпечним діянням (об'єктивна сторона злочину) суб'єкт заподіює шкоду об'єктові посягання, діє при цьому винно, тобто умисно або з необережності (суб'єктивна сторона) [10, с. 6]. Суб'єкт, якому властиві ознаки (особа фізична, осудна,

досягла віку, з якого наступає кримінальна відповідальність), називається «загальний суб'єкт злочину». У разі, якщо в диспозиції відповідної статті Особливої частини України відсутній опис суб'єкта злочину, під ним розуміється загальний суб'єкт. Цей прийом законодавчої техніки використаний і для визначення суб'єкта злочину, передбаченого частиною 1 статті 168 КК.

Перша ознака суб'єкта – особа фізична, констатує факт про неможливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб за якийсь злочин. Але ця обставина не виключає можливості притягнення юридичних осіб до інших видів відповідальності за протиправні дії.

Наступною обов'язковою ознакою суб'єкта злочину, передбаченого статтею 168 КК України, є вік. Необхідність установлення віку кримінальної відповідальності тісно пов'язана з необхідністю встановлення здатності особи розуміти фактичний бік, характер і соціальний зміст своїх дій, співвідношення своїх бажань і потреб з вимогами суспільної практики, з нормами поведінки, правовими приписами й заборонами, а також здатність адекватно сприймати можливе (потенціальне) і реальне кримінальне покарання.

Згідно з положенням ч. 1 ст. 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким на момент вчинення злочинів виповнилося шістнадцять років.

Загалом під віком розуміють період, рівень розвитку або ж кількість прожитого часу [48, с. 96]. Це визначення характеризує поняття «вік» із хронологічної точки зору – як тривалість існування індивіда з моменту його народження. Крім хронологічного (паспортного) віку, розрізняють вік біологічний (функціональний), соціальний і психологічний (психічний) [84, с. 169]. Установлюючи вік для кримінальної відповідальності, законодавець бере до уваги останній критерій – психологічний. Тому найбільш прийнятним для науки кримінального права вважається трактування, яке використовується в психології: вік – це «...категорія, яка служить для визначення часових характеристик індивідуального розвитку особистості» [62, с. 59].

Вік особи вимірюється часом. При наявності документів він фіксується на підставі даних, які в них містяться. За відсутності документів вік установлює судово-медична експертиза. Особа вважається такою, що досягла певного віку, на наступну добу після дня її народження.

Крім загального віку кримінальної відповідальності в ч. 2 ст. 22 КК України передбачений знижений вік кримінальної відповідальності – з чотирнадцяти років. Переконані, що стосовно відповідальності за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) і незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) установлення зниженого віку кримінальної відповідальності є недоцільним. Це можна пояснити тим, що:

1) рівень розумового розвитку особи у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років і соціальної зрілості не завжди може свідчити про те, що вона повною мірою усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння, що посягає на відносини, які виникають із приводу усиновлення (удочеріння);

2) злочин, передбачений статтею 168 КК, не є розповсюдженими серед правопорушників від чотирнадцяти до шістнадцяти років;

3) порівнюючи зі злочинами, які становлять окрему групу (насильницькі, майнові злочини), за вчинення яких наступає кримінальна відповідальність із чотирнадцяти років, розглянуті злочини не містять тієї підвищеної суспільної небезпечності, яка є одним із критеріїв установлення зниженого віку кримінальної відповідальності.

Таким чином, у разі вчинення дій, які утворюють об'єктивну сторону злочину, передбаченого статтею 168 КК України, особою, яка не досягла загального віку кримінальної відповідальності, але діяла за завданням особи, якій на момент вчинення злочину вже виповнилося шістнадцять років, виконавцем цього злочину буде особа, за завданням якої вона діяла (ч. 2 ст. 27 КК України).

Третьою (але не останньою за важливістю) обов'язковою ознакою загального суб'єкта злочину є осудність. Поведінка людини, усі її вчинки, у тому числі і протиправні, визначаються свідомістю і волею, які становлять

основні психічні функції мислячої істоти [93, с. 6]. Здатність особи ухвалювати рішення, усвідомлюючи характер своїх дій, їх зміст й соціальне значення, а також передбачати наслідки цих дій і визначають її відповідальність за вчинені акти поведінки, включаючи й суспільно небезпечні.

На відміну від тваринного світу, людина завдяки сигнальній системі (1-й і 2-й), яка виникла й розвивалася у зв'язку з необхідністю обміну інформацією в процесі суспільно-трудової діяльності, має тільки властиву їй форму відображення дійсності. Ця сигнальна система, згідно з ученням І. П. Павлова, виступає вищим регулятором поведінки індивіда [51, с. 464]. Вона забезпечує найбільш повний зв'язок людини із зовнішнім середовищем, яке виступає детермінантом її поведінки, виникнення в особі на ґрунті правильної взаємодії обох сигнальних систем складної системи тимчасових зв'язків під впливом зовнішнього оточення, забезпечує їй розумність поведінки в суспільстві. Людина, будучи істотою розумною, здатна визначати своє ставлення до явищ навколишнього світу, усвідомлювати свої почуття, потреби й бажання. Усвідомлення дає можливість керувати останніми, тобто свідомо регулювати свою поведінку. Регулююча роль сигнальної системи дозволяє індивідові гальмувати ті нервові зв'язки, які не відповідають конкретним умовам, і, навпаки, при необхідності активізувати потрібні зв'язки. Завдяки цим можливостям особа може проявити волю, вибрати один з мінімум двох варіантів поведінки, отже, відповідати за свої вчинки.

Здатність особи розуміти суспільну значимість своєї поведінки в конкретній обстановці і керувати своїми діями, тобто осудність, як відомо, є однією з обов'язкових ознак суб'єкта і умовою притягнення його до кримінальної відповідальності. І навпаки, нездатність людини розуміти й (або) керувати своєю поведінкою, відсутність усвідомлення й (або) волі в її вчинках, тобто неосудність, виключає відповідальність особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Проблема осудності тісно пов'язана із проблемою свободи людини. У розумінні характеру й меж свободи у виборі поведінки необхідно виходити від

визнання загальної детермінації всіх явищ у природі й суспільстві. Жорстока детермінація характерна тільки для найбільш простої форми руху матерії. На рівні саморегулюючих систем зовнішня причина припускає кілька різних наслідків. Із цього випливає можливість вибору, у якому людина і є вільною.

Таким чином, людина у межах пізнаної нею необхідності є вільною. Між зовнішнім стимулом і реакцією (учинком) лежить саморегулююча система підвищеної складності – єдність свідомості й свободи. Свідомість – це суб'єктивний образ зовнішнього світу, продукт відображення функції головного мозку. От чому об'єктивна дійсність впливає на поведінку людини не тільки тим, що створює мотиви її поведінки, але й тим, що формує її свідомість. Відповідно до попереднього досвіду, моральних установок, особливостей характеру й темпераменту людина самовизначається в дійсності і обирає найбільш оптимальний, з її точки зору, варіант поведінки.

Виходить, зміст осудності включає здатність особи в момент вчинення злочину, передбаченого статтею 168 КК, правильно усвідомлювати фактичні ознаки діянь: а) об'єктивні ознаки розголошення таємниці усиновлення (удочеріння); б) обстановку, час, місце їх вчинення; в) здатність свідомо керувати своїми діями. Тут свідомість і воля поєднані між собою і визначають характер поведінки особи в конкретній ситуації.

Таким чином, суб'єктом злочину, передбаченого частиною 1 статі 168 КК України, є: особа фізична, осудна, що досягла шістнадцятирічного віку: при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) це можуть бути будь-які особи, яким інформація про усиновлення (удочеріння) стала відома з будь-якого джерела. Ці ознаки суб'єкта розглянутого злочину визначаються, виходячи із трактування загального суб'єкта злочину, зазначеного в статтях 18, 19, 22 КК України.

4.4 Ознаки спеціального суб'єкта розголошення таємниці усиновлення

Суб'єкт злочинів, що зазначений законодавцем у кримінальному законі в частині 2 статті 168 КК України, крім загальних ознак суб'єкта (особа фізична,

осудна, досягла шістнадцятирічного віку), має інші (додаткові) ознаки, тобто згідно з чинним КК, є спеціальним суб'єктом злочину.

Відповідальність за частиною 2 статті 168 КК України наступає, якщо розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) вчинене службовою особою або працівником медичної установи, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі або роботі. Вчинення цими суб'єктами злочинів, передбачених частиною 2 статті 168 КК України, характеризуються більш високим ступенем суспільної небезпечності. Оскільки винна особа розголошує таємницю усиновлення (удочеріння) шляхом порушення своїх службових повноважень (обов'язків), адже ці особи зобов'язані не розголошувати інформацію, яка становить таємницю усиновлення (удочеріння), що для них є службовою або професійною таємницею.

Особи, яким у зв'язку з їх службовим становищем і виконанням ними професійних обов'язків інформація про усиновлення стала доступною, використовують свої службові повноваження. Ці особи мають доступ до списків осіб, які перебувають на обліку і бажають усиновити (удочерити) дитину, займаються пошуком дитини для таких осіб, також вони можуть здійснювати контроль над дотриманням прав усиновленого, займаються оформленням документів для усиновлення, ухвалюють рішення про усиновлення тощо. У таких осіб є більші можливості (або вони створюють необхідні умови) для вчинення досліджуваних злочинів. У деяких випадках використання такими працівниками своїх повноважень виступає єдиною можливою умовою скоєння цих злочинів. З огляду на це, закріплення у кримінальному законі як кваліфікуючої ознаки спеціального суб'єкта при вчиненні зазначених злочинів є доцільним і виправданим, оскільки сприяє реалізації завдань кримінального законодавства і попередження злочинності (ст. 1 КК України), установлює більш суворе покарання за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) і за незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння).

Суб'єктами вчинення злочину, передбаченого частиною 2 статті 168 КК України, є:

- 1) працівники судів: судді, судові засідателі, секретарі судового засідання, інші працівники суду;
- 2) працівники навчальних або виховних установ, у яких перебувають, утримуються або виховуються діти, котрі можуть бути всиновлені, передані під опіку (піклування) або на виховання в сім'ю громадян;
- 3) співробітники органів опіки і піклування;
- 4) у разі внесення змін в актовий запис про народження дитини суб'єктом злочину можуть бути співробітники органів запису актів цивільного стану;
- 5) співробітники органів державних місцевих адміністрацій;
- 6) медичні працівники (лікарі, медичний персонал пологових будинків, персонал спеціалізованих дитячих медичних установ, будь-які інші медичні працівники, яким у силу виконання професійних обов'язків стало відомо про факт усиновлення;
- 7) нотаріуси та працівники нотаріальних контор.

РОЗДІЛ 5

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ, ЩО ОБТЯЖУЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ

Закон максимально диференціює відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) з урахуванням ступеня їх суспільної небезпечності (тяжкості). Крім основного складу стаття 168 КК України за цим критерієм описує склад злочину із кваліфікуючими ознаками (ч. 2 ст. 168 КК).

Відповідно до закону кваліфікований склад розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) передбачений частиною 2 статті 168 КК якщо воно вчинене:

- службовою особою або працівником медичної установи,
- спричинило настання тяжких наслідків.

Зазначені ознаки в значній мірі підвищують суспільну небезпечність даного злочину і відповідно обтяжують відповідальність, а також впливають на кваліфікацію вчиненого злочину. Розглянемо ці ознаки.

Однією з кваліфікуючих ознак розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителів (удочерителів) і незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) є вчинення їх службовою особою (ч. 2 ст. 168 і ч. 2 ст. 169 КК України) або працівником медичної установи (ч. 2 ст. 168 КК України). Згідно з приміткою 1 до ст. 364 КК України службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальними повноваженнями здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарчих функцій, або виконують такі функції за спеціальними повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, організації, судом або законом. У цих випадках злочини

вчиняються спеціальним суб'єктом, винна особа розголошує таємницю усиновлення (удочеріння) шляхом порушення своїх службових повноважень (обов'язків), оскільки в силу своїх професійних обов'язків ці особи зобов'язані не розголошувати інформацію, яка становить таємницю усиновлення (удочеріння). Більш детально це питання розглянуто у розділі 2.4 «Таємниця усиновлення (удочеріння) як предмет злочину». Тому, ми вважаємо за необхідне, виключити із переліку кваліфікуючих ознак розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) вчинене працівником медичного закладу, оскільки обов'язок збереження таємниці усиновлення (удочеріння) покладається на всіх осіб, які мають відношення до здійснення усиновлення (удочеріння).

При незаконних діях щодо усиновлення (удочеріння) така особа також використовує своє службове становище для вчинення незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) або на виховання в сім'ю громадян.

Якщо в результаті недбалості службова особа порушує порядок поводження, зберігання таких документів, наприклад, забула їх сховати або закрити, або забула сховати, коли вийшла з кабінету, що дало можливість стороннім особам ознайомитися з їхнім змістом і довести його до відома іншої особи, то вона притягається до кримінальної відповідальності за ст. 367 КК «Службова недбалість», і кваліфікація за ст. 168 КК не настає.

У разі ж, коли службова особа умисно порушує встановлений законом порядок поводження з документами, у яких міститься інформація про усиновлення з метою ознайомлення з нею і доведення її до відома інших осіб, кримінальна відповідальність настає за ст. 168 КК «розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)».

У кримінальному законі в частині 2 статті 168 КК КК вказано настання тяжких наслідків розголошення таємниці усиновлення (удочеріння), тобто вони є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони зазначеного складу злочину. «Тяжкі наслідки» належить до числа оціночних понять, тому зміст і обсяг можуть бути розкриті стосовно кожного конкретного випадку за допомогою

оціночно-пізнавальної діяльності суб'єкта, який застосовує норми права [53, с. 100]. На думку П. С. Берзіна наслідки, їх зміст, сутність, структура, різновиди і значення й досі викликають серйозні проблеми як на законодавчому рівні, так і на рівні теорії кримінального права та судової практики. На сучасному етапі розвитку кримінального права таким проблемам не приділяється належна увага, а ціла низка відповідей на певні питання залишається нез'ясованою і нерозкритою. Автор вказує, що у теорії кримінального права врахування таких наслідків здійснюється здебільшого на рівні дослідження сутності й змісту суспільної небезпечності діяння та відповідного компоненту (елементу) складу злочину. Як результат – відсутність цілісного уявлення про кримінально-правове значення наслідків. Наявність названих наслідків як результату поведінки людини в більшості випадків обумовлює визнання того чи іншого діяння злочином певного виду чи окремим його різновидом. Правила врахування наслідків при кваліфікації певних діянь в переважній більшості мають вигляд теоретичних напрацювань, і лише деякі з яких знаходять відображення в актах судового тлумачення [4, с. 8]. Судова практика під особливо тяжкими наслідками стосовно різних складів злочинів визнає смерть або самогубство потерпілого, втрату якого-небудь органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності, спричинення тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, заподіяння значної матеріальної шкоди та ін. [57, с. 132].

Судова практика під «тяжкими наслідками» стосовно до різних складів злочинів визнає смерть, або самогубство потерпілого, втрату якого-небудь органу або його функцій, психічне захворювання або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності, заподіяння тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, заподіяння значної матеріальної шкоди та ін. [57, с. 132].

Особлива частина КК містить ряд норм, у яких зазначені потерпілі від злочинів. До таких складів злочинів відносяться і досліджувані нами норми (ст. 168 КК України). Слід зазначити, що закон про кримінальну відповідальність

не розкриває поняття потерпілого від злочину, його визначення подано у кримінально-процесуальному законодавстві. Згідно з ч. 1 ст. 49 КПК України потерпілим визнається особа, якій в результаті вчинення злочину заподіяна моральна, матеріальна або фізична шкода. Потерпілого від злочину характеризують три ознаки: 1) соціальна ознака; 2) ознака заподіяння потерпілому шкоди; 3) ознака вчиненого стосовно нього злочину. Потерпілий від злочину – це завжди соціальний суб'єкт, елемент соціуму, учасник соціальної дії і соціальних відносин. Потерпілим від злочину може бути фізична особа, юридична особа, держава, а також суспільство в цілому. Потерпілим від злочину є суб'єкт, благо, право, інтерес якого перебуває під охороною кримінального закону, шкода якому заподіюється злочином. Залежно від виду заподіяної потерпілому шкоди, прийнято виділяти потерпілих яким заподіяна фізична, психічна, економічна, організаційна шкода. Окремі вчені вважають, що деякі обставини, пов'язані з потерпілими, впливають на ступінь суспільної небезпечності посягання й тому враховуються законодавцем при встановленні і диференціації кримінальної відповідальності. У такій якості обставини, пов'язані з потерпілим, виступають ознаками окремих складів злочинів [69, с. 134]. Таким чином, потерпілими від злочину, передбаченого статтею 168 КК України, можуть бути усиновлена дитина, або відносно якої встановлено опіку (піклування) або передана на виховання в сім'ю громадян, усиновителі, прийомні батьки, біологічні батьки.

Види шкоди, яка може бути заподіяна потерпілому у результаті розголошення таємниці усиновлення (удочеріння): моральна, фізична, матеріальна; заподіяння такої шкоди можна розглядати як тяжкі наслідки зазначеного злочину. Адже зазначені злочини часто спричиняють стрес, можуть завдати сильної моральної травми усиновленому або усиновителям, що значно ускладнює процес виховання такої дитини й часто приводить до розриву сімейних відносин – моральна шкода.

Тяжкими наслідками при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) і незаконних діях щодо усиновлення (удочеріння) можна визнати

смерть дитини, і тому, дії особи у такому випадку слід кваліфікувати за частиною 2 статті 168 КК України. Відповідальність за настання тяжких наслідків у виді смерті потерпілого настає у разі, коли винна особа передбачала можливість настання смерті, або якщо така особа могла і повинна була передбачити її настання.

При розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) до тяжких наслідків слід віднести, втечу дитини з дому, її зникнення, розрив сімейних відносин і у таких вимагає кваліфікації за ч. 2 ст. 168 КК України.

До тяжких наслідків розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) слід також віднести самогубство усиновленої дитини або його усиновителів, яке стало реакцією на розкриття таємниці усиновлення (удочеріння). У таких випадках вчинене кваліфікується за ч. 2 ст. 168 КК України, крім випадків доведення до самогубства, які потребують додаткової кваліфікації за ч. 3 ст. 120 КК України, ч. 2 ст. 168, ч. 3 ст. 120 України, ч. 2 ст. 169 КК України.

Тяжкими наслідками розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) слід уважати також заподіяння значної матеріальної шкоди. Поняття «значна матеріальна шкода», як відомо, також є категорією оцінною. З огляду на те, що законодавець не конкретизував цю кваліфікуючу ознаку, а тим більше не встановив суму, розмір якої слід уважати значною при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) для визначення розміру заподіяного збитку значним необхідно в кожному конкретному випадку враховувати матеріальне становище потерпілого, наприклад, коли сім'я при усиновленні (удочерінні) дитини переїжджає в іншу місцевість, міняє місце роботи з метою зберегти таємницю усиновлення (удочеріння).

Перелік тяжких наслідків при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) не є вичерпними. До них можуть бути віднесені й інші наслідки, визнані судом тяжкими з урахуванням усіх обставин справи, наприклад, самогубство або психічне захворювання близького родича усиновленого.

Вважаємо, що підвищений ступінь суспільної небезпечності складають випадки, пов'язані з розголошенням таємниці усиновлення (удочеріння) самому

усиновленому. Винною особою повинен усвідомлюватися факт того, що потерпілий не досяг повнолітнього віку. Підтримують таку точку зору й інші вчені-криміналісти, тому пропонуємо з урахуванням дослідження об'єктивної сторони зазначеного злочину установити відповідальність за вчинення зазначеного діяння у диспозиції статті [45, с. 380].

ВИСНОВКИ

В кваліфікаційній роботі здійснено вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні та дослідженні соціальної обумовленості кримінально-правової заборони посягань на суспільні відносини в сфері усиновлення (удочеріння) дітей-сиріт (ст. 168 КК України), в основі якої лежать соціальні, нормативно-правові та кримінологічні фактори, наявність та єдність яких у сукупності дає підстави для визнання цих діянь злочинними і караними. На підставі розгорнутого аналізу складів цих злочинів сформульовано такі висновки і пропозиції:

1. *Родовим* об'єктом цих злочинів визнаються суспільні відносини, які забезпечують захист та реалізацію конституційних прав і свобод людини й громадянина.

2. *Видовим* об'єктом злочинів, передбачених статтею 168 КК України, є суспільні відносини, які забезпечують нормальний розвиток і функціонування сім'ї та виховання неповнолітніх. Ці суспільні відносини виступають також видовим об'єктом і злочинів, передбачених статтями 164 - 167 КК України. Вказані злочини заподіюють шкоду суспільним відносинам, котрі забезпечують нормальний розвиток і функціонування сім'ї та виховання неповнолітніх.

3. *Безпосереднім* об'єктом розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) є суспільні відносини в сфері сім'ї, які складаються з приводу усиновлення (удочеріння) дітей-сиріт і забезпечення збереження цього акту влаштування дітей у таємниці.

4. «Механізм» заподіяння шкоди основним безпосереднім об'єктам зазначених злочинів полягає в тому, що суб'єкт посягає на предмет суспільних відносин, у зв'язку із чим злочинного впливу зазнає і соціальний зв'язок між їх учасниками. Тим самим заподіюється шкода суспільним відносинам які існують у сфері усиновлення (удочеріння), передачі дитини під опіку чи піклування або на виховання в сім'ю громадян, а відтак заподіюється шкода і

правам та законним інтересам усиновителів (удочерителів), або (і) усиновленій (удочеріненій) дитині.

5. Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених частиною 2 статті 168 КК України, слід визнати суспільні відносини, які забезпечують життя й здоров'я. Додатковим факультативним об'єктом зазначених злочинів є суспільні відносини, що забезпечують інтереси усиновителів, опікунів, піклувальників і прийомних батьків, пов'язані з вихованням дитини.

6. Предметом розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) є таємниця усиновлення (удочеріння), її ознаками є: соціальна, фізична, юридична та таємність.

7. Об'єктивна сторона розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) і незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) вчиняються шляхом дії.

8. Під розголошенням таємниці усиновлення (удочеріння) слід розуміти доведення будь-яким способом до відома третіх (сторонніх осіб) всупереч волі усиновителя (удочерителя), а у випадках, передбачених законом – без згоди органів опіки або піклування інформації, яка становить таємницю усиновлення (удочеріння).

9. «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)» (ч. 1 ст. 168 КК України) – це злочин з формальним складом. Він вважається закінченим з моменту коли інформація, яка становить таємницю усиновлення (удочеріння), стала відомою хоча б одній сторонній особі, якій ця таємниця не була відома

10. Суб'єктивна сторона розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) і незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) є злочинами з формальним складом, їх вина може виражатися тільки у формі прямого умислу.

11. Інтелектуальна ознака (критерій) прямого умислу при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) полягає у: усвідомленні ознак предмета злочину, у тому числі таємності інформації щодо усиновлення (удочеріння); усвідомленні фактичної сторони діяння, що вчинюється і полягає у розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння); усвідомленні суб'єктом злочину відсутності згоди усиновителів (удочерителів) на розголошення

таємниці усиновлення (удочеріння); усвідомленні суспільної небезпечності діяння і (хоча би у загальних рисах) об'єкта злочину.

12. Вольова ознака (критерій) прямого умислу при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) і незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) – особа бажає вчинити дії, які вона усвідомлює, і тим самим спричинити шкоду об'єкту кримінально-правової охорони.

13. Мотив, мета не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони злочину, не впливають на кваліфікацію, але враховуються судом при призначенні покарання.

14. Суб'єктом злочинів, передбачених частиною 1 статті 168 КК України, є особа фізична, осудна, що досягла шістнадцятирічного віку.

15. Суб'єктом злочинів, передбачених частиною 2 статті 168 КК України, є спеціальний суб'єкт: службова особа або медичний працівник. Вчинення злочинів зазначеними суб'єктами характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпечності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекцій. – Днепропетровск : Пороги, 1992. 168 с.
2. Байдалакіна А. Теоретичні проблеми визначення поняття «сім'я» в умовах розвитку суспільних наук. *Підприємництво, госп-во і право*. 2007. № 3. С. 52–55.
3. Белова О. І. Деякі аспекти характеристики суб'єктивної сторони злочинів проти сім'ї та неповнолітніх. *Право України*. 2005. № 5. С. 120–125.
4. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія. Київ: Дакор, 2009. 736 с.
5. Блага А. Б. Агресивно-насильницька злочинність у сімейно-побутовій сфері: регіональні особливості та можливості запобіжного впливу. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. Сімферополь, 2005. Вип. 8. С. 23–29.
6. Божко О. И. Соавторство школы и семьи в воспитании детей . *Женщины за духовную безопасность общества* : материалы междунар. науч-практ. конф., г. Харьков, 11–12 июня 1999 г. Харьков, 1999. Ч. 2. С. 24–25.
7. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. Москва : Юрид. лит., 1963. 275 с.
8. Букалєрова Л. А. Уголовно-правовая охрана официального оборота. Москва : Юрлитинформ, 2006. 360 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.
10. Владимиров В. А. Субъект преступления по советскому уголовному праву: лекция / В. А. Владимиров, Г. А. Левицкий. Москва: Высш. шк. МООП РСФСР, 1964. 59 с.
11. Волинець Л. С. Соціальне сирітство в Україні: стан та альтернативи. *Женщины за духовную безопасность общества* : материалы междунар.

- науч.-практ. конф., г. Харьков, 11–12 июня 1999 г. Харьков, 1999. Ч. 2. С. 10–11.
12. Гальцова В. В. Захист прав дитини та сім'ї як функції кримінального права. *Юридична осінь 2010 року* : збірн. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (м. Харків, 23–24 листопада 2010 р.). Харків, 2010. С. 117–120.
13. Гальцова В. В. Об'єкт та система злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України (злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина) . *Право і Безпека*. 2011. № 2. С. 223–227.
14. Гальцова В. В. Щодо соціальної зумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння) . *Проблеми законності*. Харків, 2008. Вип. 97. С. 136 – 143.
15. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. 127 с.
16. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. 273 с.
17. Дарский Л. Е. Формирование семьи. Москва : Статистика, 2005. 432 с.
18. Деркаченко Ю. Співробітництво в процесі міждержавного усиновлення: міжнародно-правовий аспект. *Юридична Україна*. 2005. № 7. С. 91–95.
19. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) : офіц. пер. *Офіційний вісник України*. 2011. № 69. Ст. 2645.
20. Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави : у зв'язку з дослідж. Льюїса Г. Моргана : пер. з нім. Маркс К. Твори / К. Маркс, Ф. Енгельс. 2-ге вид. Київ, 1964. Т. 21. С. 23–171.
21. Земска М. Семья и личность. Москва : Прогресс, 1986 134 с.
22. Зимица И. А. Становление законодательства в сфере международного усыновления . *Право: теория и практика*. 2003. № 3. С. 74–78.
23. Зінченко І. О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина: аналіз законодавства і

- судової практики : монографія. Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. 320 с.
24. Зінченко І. О. Про поняття шантажу в кримінальному праві . *Кримінальне право України*. 2006. № 9. С. 3–8.
25. Злобин Г. А. Умысел и его формы. Москва. : Юрид. лит., 1972. – 264 с.
26. Карпушин М. П. Уголовная ответственность и состав преступления. Москва : Юрид. лит., 1974. 232 с.
27. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення: (Гаага, 29 трав. 1993 р.) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_365/ed20110215. (дата звернення 09.10.2020 р.)
28. Конституція України:наук.-практ. комент. / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право ; К. : Ін Юре, 2003. 808 с.
29. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. Москва : Акад. МВД СССР, 1980. 248 с.
30. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Загальна частина : курс лекцій. Київ : Наук. думка, 1996. 334 с.
31. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации. Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. 267 с.
32. Красавчикова Л. О. Личная жизнь граждан под охраной закона . Москва : Юрид. лит., 1983. 160 с.
33. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / ред. : М. І. Бажанов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій. 4-е вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.
34. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / ред. : В. В. Сташис, В. Я. Тацій. Харків : Одісей, 2006. 1183 с.
35. Кузнецова Н. Ф. Понятие, предмет, система, значение и структура Особенной части Российского уголовного законодательства: курс

- уголовного права : в 5 т. / ред. Г. Н. Борзенков, В. С. Комисаров. Москва, 2002. Т. 3 : Особенная часть. С. 16.
36. Куринов Б. А. Научные основы квалификации преступлений : учеб. пособие. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 181 с.
37. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ: Київ. ун-т, 2006. 573 с.
38. Логвінова М. Поняття усиновлення в сімейному законодавстві. *Проблеми державотворення і захисту прав людини* : XIII регіон. наук. конф. (8–9 лютого 2007 р.). Львів, 2007. С. 301–302.
39. Ляпунов Ю. И. Основы систематизации норм Особенной части уголовного права. *Изв. вузов. Правоведение*. 1985. № 3. С. 25–33.
40. Миколюк О. Сім'я завжди дивиться в майбутнє. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2005. № 5. С. 18–19.
41. Михайленко П. П. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник. Киев : РИО МВД Украины, 1995. 250 с.
42. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права / Укр. правн. фундація. Київ: Право, 1995. 40 с. (Міжнародні документи ООН з прав людини).
43. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / ред. М. О. Потєбенько, В. Г. Гончаренко. Київ: Форум, 2001. 941 с.
44. Наумкіна С. М. Охорона дитинства в контексті соціальної політики. *Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи* : матеріали конф., присвяч. 80-й річниці від дня заснування держ. показового Дитячого містечка ім. III Комінтерну в Одесі. Одеса, 2001. С. 103–110.
45. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 5 апреля 2001 г. / ред. Н. И. Мельник, Н. И. Хавронюк. Київ : А.С.К., 2004. 1216 с.

46. Нерсесян В. А. О концепции вины в уголовном праве. Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью. Москва, 1996. С. 60–81.
47. Нечаева А. М. Семья как самостоятельный объект правовой охраны. *Государство и право*. 1996. № 12. С. 99–108.
48. Ожегов, С. И. Словарь русского языка. /ред. Н. Ю. Шведовой. 23-е изд., испр. Москва: Рус. яз., 1991. 916 с.
49. Олійник В. Удосконалення охорони державної таємниці України крізь призму аналізу законодавства держав-учасниць СНД. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 4. С. 59–63.
50. Основи психології : навч. посіб. / ред. А. І. Веракіс, Ю. І. Завалевський, К. М. Лемківський. Харків ; Київ : Р.И.Ф., 2005. 416 с.
51. Павлов И. П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. Москва: Наука, 1973. 661 с.
52. Панов М. І. Кримінальна відповідальність та її підстава. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 4. С. 45–52.
53. Панов Н. И. Оценочные понятия и их применение в уголовном праве. *Проблемы социалистической законности*. Харьков, 1981. Вып. 7. С. 99–106.
54. Панов Н. И. Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву. *Проблемы правоведения*. Київ, 1984. Вып. 45. С. 67–73.
55. Паршуткин В. Всегда ли оправдано сохранение тайны усыновления. *Российская юстиция*. 1999. № 3. С. 22–23.
56. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1961. 655 с.
57. Постанови Пленуму Верховного Суду України (1963–2000) : офіц. вид. : у 2 т. / ред. В. Ф. Бойка. Київ, 2000. Т. 2 : Роз'яснення Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. Постанови Пленуму Верховного Суду України з організаційних питань / упоряд. : М. П. Селиванов, Г. Г. Куц, Л. М. Козаченко. 424 с.

58. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01.07.2010 р. № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.
59. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII : ред. від. 09.05.2011 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E>. (дата звернення 23.10.2020)
60. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
61. Проневская И. В. Семья в социальной философии Сократа, Платона и Аристотеля. *Вестник Московского университета*. Сер. 18, Социология и политология. 1998. № 4. С. 129–137.
62. Психология : словарь / ред. : А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. 2-е изд-е, испр. и доп. Москва: Политиздат, 1990. 494 с.
63. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю : монографія. Харків: Ксілон, 2008. 202 с.
64. Рарог А. И. Вина и квалификация преступлений : учеб. пособие. Москва: ВЮЗИ, 1982. 63 с.
65. Родинна педагогіка : навч.-метод. посіб. / А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексєєнко. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2002. 216 с.
66. Розенберг Д. Н. О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (объект и предмет посягательства). *Ученые записки / Харьк. юрид. ин-т*. Харьков, 1948. Вып.3. С. 55–75.
67. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник. Київ: Правова єдність, 2009. 500 с.
68. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Изд. 2-е. Москва: Гос. учеб.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1946. 704 с.

69. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві./ за наук. ред. В. І. Борисова. Харків: Право, 2006. 208 с.
70. Сімейне право України : підручник / за ред. В. С. Гопанчука. Київ: Істина, 2002. 304 с.
71. Словарь терминов по теории государства и права / под общ. ред. Н. И. Панова. 2-е изд., доп. и испр. Харьков : Основа, 1997. 180 с.
72. Советское уголовное право. Часть Особенная : учебник / под ред. : М. Д. Шаргородский, Н. А. Беляев. Москва: Госюриздат, 1962. 477 с.
73. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навч. словн.-довід. / за ред. В. М. Пічі. – Київ: Каравела ; Львів : Новий Світ, 2002. 480 с.
74. Стасюк Г. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування, в історичному розвитку. *Право України*. 2005. № 2. С. 108–111.
75. Сташис В. В. Непосредственный объект и его значение для квалификации преступлений . *Проблемы правоведения*. Киев, 1980. Вып. 50. С. 83–91.
76. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Харьков : Высш. шк., 1988. 198 с.
77. Таций В. Я. Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву : учеб. пособие. Харьков : Юрид. ин-т, 1982. 100 с.
78. Тер-Акопов А. А. Бездействие как форма преступного поведения. Москва: Юрид. лит., 1980. 152 с.
79. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления. Ростов на Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1977. 215 с.
80. Тихий В. П. Злочин, його види та стадії: науково-практичний коментар / В. П. Тихий, М. І. Панов. Київ: Промені, 2007. 40 с.
81. Тумусов Ф. С. Семья и постиндустриальная цивилизация. *Вопросы философии*. 2001. № 12. С. 153–160.
82. Тютюнник В. Сім'я – це першооснова розвитку суспільства. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2004. № 5. С. 7–8.

83. Уголовное право УССР. Особенная часть : учебник / под ред. : М. И. Бажанов, П. С. Матышевский, В. В. Сташис. Киев: Выща школа, 1989. 503 с.
84. Уголовное право. Общая часть : учебник / отв. ред. : И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова. 3-е изд., изм. и доп. Москва: НОРМА – ИНФРА, 2001. 576 с.
85. Уголовный кодекс Аргентины / науч. ред. и вступ. ст. Ю. В. Голика. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. 240 с.
86. Уголовный кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / отв. ред. С. С. Яценко. 3-е изд., испр. и доп. Киев: А.С.К., 2003. 1088 с.
87. Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве. Москва: Госюриздат, 1950. 319 с.
88. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. Москва : Политиздат, 1987. 480 с.
89. Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления. *Сборник ученых трудов / Свердлов. юрид. ин-т. Свердловск, 1969. Вып. 10. С. 184–225.*
90. Харaziшвили Б. В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. Тбилиси : Цодна, 1963. 288 с.
91. Черкасова О. В. Современная семья: проблемы и перспективы развития : учеб. пособие. Самара : Изд-во Самар. ун-та, 2000. 159 с.
92. Чучаев А. Нарушение тайны усыновления. *Законность. 2002. № 3. С. 15–19.*
93. Ярмыш Н. Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики). Харьков: Основа, 1999. 84 с.